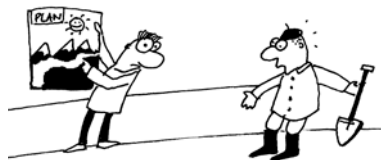

Dorota Horabik, Andrzej Jermaczek, Robert Stańko

DOŚWIADCZENIA KLUBU PRZYRODNIKÓW W PLANOWANIU I REALIZACJI OCHRONY OBSZARÓW NATURA 2000

Experiences of the Naturalist Club in planning and implementing conservation of Natura 2000 sites

ABSTRAKT: Artykuł opisuje doświadczenia zespołu Klubu Przyrodników w zakresie planowania i realizacji ochrony przyrody nabyte podczas realizacji prawie 30 projektów usytuowanych w obszarach Natura 2000, działań ochronnych na własnych gruntach oraz wykonywania 57 projektów planów zadań ochronnych i planów ochrony obszarów Natura 2000.

Wśród najważniejszych problemów planowania ochrony w obszarach Natura 2000 autorzy wskazują na fiasko wdrażania w warunkach Polski metody planowania partycypacyjnego, niedoskonałość założeń metodycznych, niedostatek wiedzy, roszczeniowy stosunek różnych grup społecznych oraz niski poziom zaufania społecznego i świadomości ekologicznej.

Jako najważniejsze warunki sukcesu w planowaniu ochrony uznano współpracę z właścicielami i zarządcami gruntów, poprzedzenie procesu planowania inwentaryzacją przedmiotów ochrony oraz rozpoznaniem zasad funkcjonowania ekosystemów i uwarunkowań użytkowania gruntów.

Wskazano na istotną rolę działań ochronnych prowadzonych na gruntach będących w posiadaniu organizacji społecznych i innych podmiotów zainteresowanych ochroną przyrody.

SŁOWA KLUCZOWE: planowanie ochrony przyrody, organizacja pozarządowa, plany zadań ochronnych, plany ochrony, skuteczność ochrony przyrody

ABSTRACT: The article presents the experiences of the Naturalist Club in nature conservation planning and completion gained in the course of implementing nearly 30 projects on Natura 2000 sites, conservation activities on own land and while making 57 projects for conservation tasks and conservation plans for Natura 2000 sites.

Among the most significant issues in conservation planning on Natura 2000 sites the authors point out to the failure of the participatory planning method in Polish circumstances, imperfectness of methodological assumptions, shortage of knowledge, full of claims attitude of various social groups and low level of social trust and environmental awareness.

As most important conditions for success in conservation planning were found the following: co-operation with proprietors and managers of land; preceding the planning process with inventory of conservation objects and with learning how the ecosystems function and what are the conditions for land use.

A significant role was indicated for conservation activities carried out on land owned by public organizations and other subjects interested in nature conservation.

KEY WORDS: nature conservation planning, non-government organization, conservation task plans, conservation plans, effectiveness of nature conservation

Wstęp

Klub Przyrodników jest organizacją pozarządową, aktywnie działającą na rzecz ochrony przyrody od 1983 roku. W swojej działalności bazuje na wiedzy i doświadczeniu etatowych pracowników (obecnie 14 specjalistów), współpracowników, wolontariuszy oraz szerokiej rzeszy członków. Jeden z głównych nurtów działalności Klubu to planowanie i realizacja konkretnych działań, szczególnie z zakresu ochrony czynnej, na rzecz rzadkich i zagrożonych gatunków oraz siedlisk przyrodniczych, zarówno w ramach projektów, jak i zadań zleconych oraz własnej działalności statutowej. Projekty z reguły finansowane są ze środków zewnętrznych, w ramach dotacji celowych, rzadko jednak w 100%. Wymagane środki własne na ich realizację zapewnia prowadzona działalność gospodarcza, która koncentruje się głównie na sporządzaniu wszelkiego rodzaju dokumentacji, planów ochrony i planów zadań ochronnych dla obszarów chronionych. Elementem tej działalności jest też gospodarowanie na własnych lub dzierżawionych gruntach.

Jednym z priorytetów działalności Klubu jest wspieranie ochrony przyrody w ramach sieci Natura 2000. W ciągu kilkunastu lat, od początków tworzenia sieci i wypracowywania metod ochrony, zespół Klubu zdobył szereg doświadczeń dotyczących planowania i wdrażania ochrony przyrody w obszarach Natura 2000.

Ważniejsze projekty dotyczące ochrony obszarów Natura 2000

W ciągu ponad 30 lat swojej działalności Klub Przyrodników zrealizował kilkadziesiąt przedsięwzięć z zakresu ochrony przyrody. Ponieważ w języku polskim na określenie takich przedsięwzięć powszechnie używa się słowa „projekt”, dalej nazywamy je projektami. Poniżej prezentujemy najważniejsze z tych, które prowadzone w latach 2004 – 2015, dotyczyły ochrony obszarów Natura

2000 i chronionych w ich granicach siedlisk lub gatunków.

Jednak pierwszym projektem dotyczącym bezpośrednio planowania ochrony obszarów Natura 2000 był projekt realizowany wspólnie z Północnopodlaskim Towarzystwem Ochrony Ptaków pn.: **„Budowanie partnerstwa międzysektorowego w planowaniu ochrony przyrody – modelowe wdrożenie działań na przyszłych obszarach sieci Natura 2000”**. Jego celem było upowszechnienie wiedzy o idei sieci Natura 2000 oraz wymogach prawnych wynikających z prawa i praktyk Unii Europejskiej, do których zostaliśmy zobligowani w momencie akcesji do Unii. W ramach projektu przeprowadzono cykl warsztatów w trzech obszarach o wysokich walorach przyrodniczych (Dolinie Górnej Narwi, Bucznach Łagowsko-Sulecińskich oraz w Górach i Pogórze Kaczawskim), które wówczas znajdowały się na liście obszarów zgłoszonych do sieci Natura 2000.

Celem prowadzonych w ramach projektu warsztatów było wypracowanie modelu podejścia partnerskiego do procesu planowania zarządzania chronionymi obszarami przyrodniczymi. Doświadczenia z projektu opisano w przewodniku powarsztatowym (Bernacka et al. 2004). Zawarto w nim przykłady materiałów wykorzystanych podczas warsztatów, jak również wypracowane przez uczestników wyniki. W ramach projektu ukazały się także trzy książki prezentujące poszczególne obszary Natura 2000 wraz z ich przedmiotami ochrony. Choć minęło już ponad 10 lat od czasu zakończenia projektu, o Naturze 2000 coraz więcej się słyszy i здаwałoby się, że większość z właścicieli i zarządzających gruntami w tych obszarach wie „po co” zostały wyznaczone obszary Natura 2000, to jednak ciągle spotykamy się z fundamentalnym brakiem wiedzy na temat idei sieci Natura 2000. Problem ten został poruszony w dalszej części artykułu. W ramach projektu wydano także publikacje prezentujące specyfikę poszczególnych obszarów (np. Maciantowicz i Jermaczek 2004).

Natomiast pierwszym projektem z zakresu ochrony czynnej, zakrojonym na szeroką skalę, był projekt pn. „**Ochrona wysokich torfowisk bałtyckich na Pomorzu**”. Działania ochronne zaplanowano i wykonano w 23 obiektach należących bądź proponowanych do włączenia do sieci Natura 2000, położonych na terenie województwa zachodniopomorskiego i pomorskiego. Realizację projektu rozpoczęto od wykonania inwentaryzacji i dokumentacji przyrodniczych, a następnie w oparciu o nie sporządzono plany ochrony torfowisk. Na ich podstawie realizowano działania ochronne, tj. blokowanie odpływu wody poprzez wykonanie zastawek, tam i zasypywanie rowów odwadniających, usu-

wanie inwazyjnych nalotów i podrostów brzozy i sosny, czy eksperymentalne usuwanie warstwy murszu i transplantację torfowców (Herbichowa et al. 2007).

W kolejnych latach Klub Przyrodników kontynuował ochronę wysokich torfowisk bałtyckich na Pomorzu. Działaniami objęto 14 najcenniejszych torfowisk bałtyckich, na których zablokowano odpływ wody poprzez odcinkowe zasypywanie zbędnych rowów (fot. 1), usunięto drzewa lub ich odrośla z łącznej powierzchni około 120 ha. Ponadto zbudowano trwały system monitoringu poziomu wody w torfowiskach, który umożliwił precyzyjne dostosowanie urządzeń piętrzących do potrzeb ekosystemów.

Fot. 1. Zablockowanie rowu odpływającego na jednym z obiektów w ramach projektu „Ochrona wysokich torfowisk bałtyckich na Pomorzu”. Przegrody są zbudowane z 2 ścianek szczelnych, wypełnionych gliną, a powierzchnię nakryto miejscowym torfem. Takie właśnie konstrukcje okazują się jak dotąd najskuteczniejsze, najsolidniejsze i najtrwalsze (źródło: <http://www.kp.org.pl/plbaltbogs/>)

Photo 1. Blocking an outflow ditch on one of the objects within the project „Protection of Baltic high bogs in Pomerania”. The barriers consist of 2 watertight walls filled with clay, with patches of peat on the surface. So far such constructions have proved the most effective, solid and durable (source: <http://www.kp.org.pl/plbaltbogs/>)

Szereg projektów silnie powiązanych z siecią Natura 2000 zrealizowano w Puszczy Drawskiej, jednym z nich był nawiązujący do wcześniejszych działań projekt „**Kontynuacja ochrony ekosystemów mokradłowych w Puszczy Drawskiej**”. Skupiono się w nim na dwóch typach siedlisk przyrodniczych – torfowiska przejściowe i trzęsawiska (7140) oraz łągi źródłiskowe (91E0*). Działaniami objęto 7 obiektów, na terenie których zaplanowano i przeprowadzono zwalczanie inwazyjnego gatunku obcego – tawuły kutnerowatej *Spiraea tomentosa*, budowano zastawki spowalniające odpływ wody, usuwano odrosty brzozy czy wykaszano trzcinę. W celu monitoringu warunków wodnych tor-

fowisk założono system pomiaru poziomu wody oparty na automatycznych rejestratorach elektronicznych (Kujawa - Pawlaczyk i Pawlaczyk 2014).

Ochrony siedlisk Natura 2000 w górach, głównie torfowisk przejściowych (7140), dotyczył projekt „**Ochrona i odtwarzanie zagrożonych siedlisk hydrogenicznych w Sudetach Środkowych**”. W warunkach górskich jedyną skuteczną metodą zablokowania nadmiernego odpływu wody było zaplanowanie i stworzenie dużej ilości mikroprzeszkód. Do ich budowy wykorzystano surowiec drzewny pozyskany na miejscu, w ramach wykonywanych zabiegów usuwania nalotów drzew (fot. 2). W przypadku siedlisk

Fot. 2. Blokowanie odpływu wody z torfowisk w Parku Narodowym Gór Stołowych za pomocą pni świerków wyciętych w ramach działań ochronnych. Działanie realizowane w ramach projektu „Ochrona i odtwarzanie zagrożonych siedlisk hydrogenicznych w Sudetach Środkowych”. Fot. Andrzej Jermaczek.

Photo 2. Blocking water outflow from peat bogs in Stołowe Mts National Park, using tree trunks cut out as part of spruce conservation activities. The activity is performed within the project „Conservation and restoration of endangered hydrogenic habitats in Sudety Środkowe Mts.”. Photo Andrzej Jermaczek.

półnaturalnych, łąk oraz części torfowisk zasadowych (7230), jednym z celów było przywrócenie ich ekstensywnego użytkowania. Wyniki projektu zostały przedstawione w publikacji Jermaczka et al. (2012).

W tym samym okresie realizowano kolejny projekt, dotyczący m.in. planowania ochrony w obszarach Natura 2000, o zasięgu krajowym pn. **„Programy ochrony: torfowisk alkalicznych (7230) oraz związanych z nimi zagrożonych gatunków – skalnicy torfowiskowej, lipiennika Loesela, miodokwiatu krzyżowego i gwiazdnicy grubolistnej”**. Efektem końcowym było opracowanie krajowego programu ochrony istniejących zasobów torfowisk alkalicznych w Polsce (Wołejko et al. 2012) – siedliska o szczególnym znaczeniu dla kilkudziesięciu innych rzadkich i zagrożonych gatunków roślin i zwierząt oraz związanych z tym siedliskiem silnie zagrożonych czterech gatunków roślin (Jarzombowski 2012, Jarzombowski i Pawlikowski 2012, Pawlikowski i Jarzombowski 2012a, 2012b). Ponadto dla każdego z województw stworzono regionalne programy ochrony torfowisk alkalicznych oraz bazy danych zawierające informacje o każdym zinwentaryzowanym obiekcie, stanie zachowania siedliska, zagrożeniach i proponowanych działaniach ochronnych. Zgromadzone informacje stały się podstawą do wdrażania konkretnych, zaplanowanych działań w ramach kolejnych projektów skierowanych wyłącznie na ochronę tego siedliska. Obecnie Klub Przyrodników realizuje dwa projekty finansowane ze środków LIFE+ i NFOŚiGW. Pierwszy rozpoczęty w 2012 r. pn. **„Ochrona torfowisk alkalicznych (7230) w młodoglacjalnym krajobrazie Polski północnej”** obejmuje sześć województw, 86 obiektów zgrupowanych w 29 obszarach Natura 2000. Drugi projekt realizowany od 2014 r. pn. **„Ochrona torfowisk alkalicznych (7230) południowej Polski”** obejmuje osiem województw, 97 obiektów zgrupowanych w 24 obszarach Natura 2000. W obu projektach ujęto działania indywidualnie dostosowane do każdego obiektu,

wynikające z krajowego programu ochrony torfowisk alkalicznych (Wołejko et al. 2012). Głównym celem działań w znacznej części obiektów jest przywrócenie ekstensywnego użytkowania kośnego (tam gdzie zidentyfikowano taką potrzebę), zapewniającego ich dobry stan w długoterminowej perspektywie czasowej. Główne zadania, które pozwolą na osiągnięcie tego celu, to usunięcie zarośli i nalotów drzew, jednorazowe, przygotowane koszenie w celu przywrócenia ekstensywnego użytkowania, ale również działania mające na celu zahamowanie nadmiernego odpływu i podniesienie poziomu wód gruntowych w obszarze siedliska. W przypadku niektórych obiektów zaplanowano wykup najcenniejszych i zarazem najbardziej zagrożonych fragmentów torfowisk alkalicznych oraz objęcie ich ochroną rezerwatową. Szczegółowe informacje na temat obu projektów zawarto w artykule Stańko et. al. (2015e).

W roku 2010, na podstawie doświadczeń zdobytych w licznie realizowanych wcześniej projektach, podsumowanych w opracowaniu Barańskiej i Jermaczka (2008), rozpoczęto realizację projektu pn. **„Ochrona muraw kserotermicznych w Polsce – teoria i praktyka”**. Projekt realizowany był w 8 obszarach Natura 2000 i miał na celu kompleksową ochronę najcenniejszych płatów muraw kserotermicznych (siedlisko 6210) w zachodniej i południowo-wschodniej Polsce i związanych z nimi cennych gatunków flory i fauny. Zaplanowane i zrealizowane działania, będące kontynuacją wcześniej realizowanych projektów, polegały na wycince lub prześwietleniach ekspansywnych zarośli drzew i krzewów, w tym usuwaniu obcych gatunków inwazyjnych roślin zielnych tj. barszczu Sosnowskiego. Testowano także metody odtwarzania zdegradowanych powierzchni muraw kserotermicznych, zdzierano wierzchnią warstwę ziemi, wsiewano gatunki kserotermiczne itp. (fot. 3). Najcenniejsze fragmenty muraw objęto wykupami. Na kilkunastu obiektach przywrócono ekstensywny wypas owiec (Barańska

et al. 2013). Ponad 20-letnie doświadczenia Klubu w ochronie muraw kserotermicznych podsumował także Jermaczek (2013a).

Oprócz realizacji projektów dotyczących ochrony siedlisk i gatunków w obszarach Natura 2000, Klub Przyrodników monitorował proces planowania ochrony sieci Natura 2000. W ramach tego nurtu w latach 2010 – 2012 zrealizowano między innymi projekt pn. „**Monitorowanie sporządzania planów zadań ochronnych dla obszarów Natura 2000 oraz bieżąca działalność interwencyjna w postępowaniach administracyjnych oraz realizacji inwestycji mających istotny wpływ na ochronę przyrody w kraju, w tym monitorowanie wdrażania celów środowiskowych Ramowej Dyrektywy Wodnej**”. W ramach tego projektu starano się uczestniczyć w procedurach sporządzania planów zadań ochronnych wybranych obszarów, w tym w spotkaniach tzw. Zespołów

Lokalnej Współpracy, także aktywnie działając poprzez korespondencyjne składanie uwag i ewentualne wizje lokalne. Ponadto, dla zainteresowanych zorganizowano cykl warsztatów pn. „Jak skutecznie uczestniczyć w tworzeniu planu zadań ochronnych dla obszarów Natura 2000”. Na stronie internetowej www.kp.org.pl można znaleźć opracowany w tym projekcie „mini – poradnik” (Pawlaczyk 2010).

W ramach projektu wydano także trzy książki – poradniki dla urzędników, leśników i przyrodników omawiające zasady funkcjonowania sieci Natura 2000, a także związanych z nią europejskich wymogów (Pawlaczyk 2012a, 2012b, 2012c).

Informacje o realizowanych przez Klub Przyrodników projektach dotyczących ochrony siedlisk przyrodniczych lub gatunków w obszarach Natura 2000 zawiera tabela.

Fot. 3. Bronowanie powierzchni odtwarzanej murawy w Zatonii Dolnej w ramach projektu „Ochrona muraw kserotermicznych w Polsce – teoria i praktyka” (źródło: <http://www.murawy-life.kp.org.pl/>).

Photo 3. Harrowing the reconstructed grass in Zatonia Dolna within the project „Conservation of xerothermic grasslands in Poland – theory and practice” (source: <http://www.murawy-life.kp.org.pl/>).

Tab. 1. Projekty Klubu Przyrodników zrealizowane do roku 2015 dotyczące bezpośrednio lub pośrednio planowania i realizacji ochrony siedlisk przyrodniczych i gatunków w obszarach Natura 2000.

Tab. 1. Naturalist Club projects implemented by 2015, directly or indirectly related to planning and completing conservation of natural habitats and species in Natura 2000 sites.

Lp.	Tytuł Projektu	Lata realizacji	Zasięg, obszary Natura 2000	Źródło finansowania	Krótki opis Projektu, odnośniki do literatury
1	Ochrona muraw kserotermicznych nad Środkową Odrą, Wartą i Notecią	1995-2005	krawędzie dolin Środkowej Odry, Wartę i Noteci	Fundacja EkoFundusz, WWE, GEF/SGP UNDP, Gmina Górzyska, Lubuski Urząd Wojewódzki, Urząd Miejski w Gorzowie, Klub Przyrodników	W wyniku realizacji projektu ochroną prawną objęto kilkanaście obiektów z najcenniejszymi fragmentami muraw kserotermicznych nad Środkową Odrą, Wartą i Notecią w późniejszych obszarach Natura 2000. W obrębie najcenniejszych obiektów (łącznie ponad 100 ha) zaplanowano i wprowadzono aktywną ochronę poprzez przywrócenie wypasu, przede wszystkim owiec, oraz eliminację gatunków inwazyjnych (Jermaczek et al. 2005).
2	Wielofunkcyjne użytkowanie polskich torfowisk szansą ochrony różnorodności biologicznej	2004-2006	Bagna Przemkowskie, Bagno Całowanie, Dolina Płoni, rezerwat: Gogolewko, Zabceńskie Mechowiska, Dolina Iny koło Recza	PIN-Matra	Głównym celem projektu było podtrzymanie związków pomiędzy rolnictwem i ochroną przyrody, wymiana doświadczeń, rozwinięcie pakietów rolno-środowiskowych chroniących zagrożone siedliska torfowiskowe na obszarach parków krajozawczych i powstających obszarach Natura 2000 (Grootjans i Wołejko 2007).
3	Ochrona wysokich torfowisk bałtyckich na Pomorzu (I etap)	2003-2005	województwo zachodniopomorskie i pomorskie	EkoFundusz, GEF, Klub Przyrodników, Zachodniopomorski Urząd Wojewódzki, Nadl. Klimiska	Prace przygotowawcze do ochrony wysokich torfowisk bałtyckich na Pomorzu – wstępna inwentaryzacja i opracowanie dokumentacji obiektów, warsztaty na temat ochrony torfowisk wysokich, publikacja na temat ochrony torfowisk wysokich, eksperymentalne usuwanie drzew i krzewów z wybranych powierzchni. Wyniki prac przygotowawczych stały się podstawą do realizacji działań ochronnych – projekt nr 6. (Pawlaczyk et al. 2005).

4	Ochrona bioróżnorodności poligonów wojskowych oraz terenów popoligonowych – etap I	2003-2004	poligon Wędrzyn w woj. lubuskim, dawny poligon Okonek w woj. wielkopolskim	GEF, Klub Przyrodników, Nadl. Okonek	Celem działań było wypracowanie i wdrożenie do praktyki na terenie innych podobnych obszarów, na przykładzie czynnego poligonu Wędrzyn oraz przekazanego Lasom Państwowym, opuszczonego przez wojsko poligonu Okonek, standardów planowania i wykonywania programów ochrony przyrody takich obszarów w sposób zapewniający skuteczną ochronę najcenniejszych zasobów przyrody i gatunków, między innymi wrzosowisk.
5	Utrwalenie obecności bobra w krajobrazie poprzez minimalizowanie konfliktów między ludźmi a bobraми w Polsce	2004-2005	cały obszar kraju, w szczególności działania w następujących województwach: lubuskie, wielkopolskie, pomorskie, warmińsko-mazurskie, podlaskie i podkarpackie	GEF, Eko Fundusz, Klub Przyrodników, Beaver Deceivers	Projekt polegał na wdrażaniu różnych sposobów łagodzenia konfliktów i zmniejszania szkód powodowanych przez bobry w gospodarce człowieka, m.in. poprzez instalację urządzeń zabezpieczających przed szkodami wywołanymi przez bobry lub ograniczających ich zasięg (Czech i Jermaczek 2005).
6	Ochrona wysokich torfowisk bałtyckich Pomorza – etap II	2006-2007	województwa: pomorskie i zachodniopomorskie – 23 torfowiska	LIFE - Nature, Eko-Fundusz, (partnerzy: Pomorski Urząd Wojewódzki, Zachodniopomorski Urząd Wojewódzki; Nadl. Kliniska, Nadl. Szczecinek)	Celem projektu było zahamowanie procesu degradacji oraz poprawa stanu wysokich torfowisk bałtyckich w woj. zachodniopomorskim i pomorskim, poprzez wykonanie działań ochronnych: zablokowanie odpływu wody rowami (724 punkty) oraz usuwanie drzew i krzewów z powierzchni torfowisk oraz z podsztytu borów bagiennych (727 ha). Działaniami objęto 23 obiekty (wszystkie znane w woj. pomorskim i zachodniopomorskim torfowiska bałtyckie możliwe jeszcze do ochrony). Doprowadzono do uznania 10 nowych rezerwatów przyrody i do włączenia 13 torfowisk do sieci Natura 2000. Działaniom ochrony czynnej towarzyszyły: organizacja infrastruktury udostępniającej 7 torfowisk, warsztaty, wyjazdy studialne, prace nad programem ochrony wysokich torfowisk bałtyckich w Polsce (Herbichowa et al. 2007, Pawlacyk 2007).

7	Kontynuacja ochrony wysokich torfowisk bałtyckich na Pomorzu	2007-2011	województwo: pomorskie i zachodniopomorskie – 14 torfowisk	EFRR, Klub Przyrodników (partnerzy: RDOŚ w Gdańsku, RDOŚ w Szczecinie)	Kontynuacja działań dla ochrony torfowisk bałtyckich (realizacja dodatkowych działań, których potrzeba została ujawniona w wyniku wcześniejszego projektu) – zablokowanie odpływu wody w dodatkowych 90 punktach na 4 torfowiskach, usunięcie drzew i krzewów z dodatkowych 133 ha na 6 torfowiskach, rozbudowa sieci monitoringu poziomu wody na 10 torfowiskach, eksperymentalne wykorzystanie lotniczego skaningu laserowego do rozpoznania jednego z torfowisk.
8	Budowa partnerstwa międzysektorowego w planowaniu ochrony przyrody – modelowe wdrożenie działań na przyszłych obszarach sieci Natura 2000	2004	trzy obszary proponowane do sieci Natura 2000 - Buczynny Łagowski, Dolina Górnej Narwi i Pogórze Kaczawskie	Fundusz Współpracy JFK – programu Phare – Rozwój Społeczeństwa Obywatelskiego, Klub Przyrodników, (partner: Polskie Towarzystwo Ochrony Ptaków)	Celem projektu było wypracowanie modelu lub modeli podjęcia partnerskiego do procesu planowania zarządzania chronionymi obszarami przyrodniczymi w Polsce, z nadzieją, że upowszechni się on w polskiej ochronie przyrody i będzie nie mniej efektywny merytorycznie, a poprawi relacje społeczne. W wyniku projektu w trzech obszarach proponowanych do sieci Natura 2000 (Buczyny Łagowskie, Dolina Górnej Narwi i Pogórze Kaczawskie), przy aktywnym udziale społeczności lokalnych, wypracowano społeczne plany ochrony elementów europejskiego dziedzictwa przyrodniczego (Bernacka et al. 2004).
9	Monitoring ochrony przyrody w parkach narodowych, rezerwach przyrody i Lasach Państwowych w Polsce	2005	obszar całego kraju	Fundacja Batorego, Klub Przyrodników	Dzięki projektowi wypracowano i sprawdzono funkcjonowanie mechanizmów pozwalających na czynny udział organizacji społecznej w procedurach planowania, realizacji i monitoringu skutków ochrony przyrody na obszarach przyrodniczo cennych (udział w KTG w procedurze planowania urzędzenia lasu 21 nadleśnictw, zgłaszanie uwag do projektów planów ochrony 15 rezerwatów przyrody, analiza i zgłaszanie uwag do zadań ochronnych lub do projektów planów ochrony wszystkich parków narodowych) (Pawlaczyk i Ruszlewicz 2005).
10	Monitoring przygotowań do wykorzystania środków Unii Europejskiej przeznaczonych na ochronę przyrody w perspektywie finansowej 2007-2013	2006-2007	obszar całego kraju	Fundacja Batorego, Klub Przyrodników	Monitoring projektów szczegółowych zasad wdrażania finansowania ze środków UE: POFiŚ, RPO oraz LIFE+, pod kątem potrzeb ochrony przyrody. Rekomendacje sformułowane w ramach przedsięwzięcia wpłynęły na kształt dokumentów programowych w/w programów.

11	Inkubator liderów europejskiej ochrony przyrody	2006	obszar całego kraju	Fundusz Współpracy JFK – program Phare, Klub Przyrodników	Projekt pozwolił zaangażować grupę młodych i wykształconych osób w działania z zakresu ochrony przyrody, szczególnie tworzenia obszarów Natura 2000. Bezpośrednimi beneficjentami projektu była grupa 20 studentów i absolwentów kierunków studiów przyrodniczych, którzy byli przygotowywani do roli lokalnych liderów. W ramach cyklu warsztatów zostali zapoznani z podstawami współczesnej ochrony przyrody, ze szczególnym uwzględnieniem ochrony europejskiego dziedzictwa przyrodniczego, nowoczesnych technik przetwarzania danych, specyfiki pracy organizacji społecznych, społecznego uczestnictwa w ochronie przyrody.
12	Kompleksowa ochrona mokradel Puszczy Drawskiej - etap I	2004-2007	Puszcza Drawska	EkoFundusz, Klub Przyrodników, Zachodniopomorski Urząd Wojewódzki, Nadl. Człopa, Nadl. Krzyż, Nadl. Kalisz, Nadl. Tucznio	Przedsięwzięcie obejmowało działania ochrony czynnej ekosystemów mokradlowych: budowę 10 pięterzeń powstrzymujących odwadnianie wybranych mokradel w Puszczy Drawskiej, odbudowę (wspólnie z Nadleśnictwami) dawnych stawów, przywrócenie koszenia kilkunastu łąk o pow. ok. 15 ha, ochronę czynną wybranych torfowisk przez usuwanie nalotu drzew i krzewów z torfowisk (ok. 46 ha), eksperymentalną próbę odtworzenia zdegradowanego torfowiska przejściowego przez zdarcie warstwy murszu, opracowanie dokumentacji projektowej 5 obiektów mokradlowych, które na podstawie tej dokumentacji zostały następnie uznane za rezerwaty przyrody.
13	Kompleksowa ochrona mokradel Puszczy Drawskiej - etap II	2007-2009	Puszcza Drawska	EkoFundusz, Nadl. Głusko, Klub Przyrodników	Przedsięwzięcie obejmowało działania ochrony czynnej na wybranych torfowiskach, polegające na usuwaniu inwazyjnych gatunków obcych z torfowisk i ich sąsiedztwa (tawuła kutnerowata, czermemcha amerykańska – ok. 30 ha), oraz na koszeniu trzciny i usuwaniu brzozy z zarastających tymi gatunkami torfowisk (ok. 11 ha). Opracowano projekty 5 nowych rezerwatów przyrody. Wydano publikację o inwazyjnych gatunkach obcych na mokradlach: Dajdok i Pawlaczyk (red.) 2009.

14	Kompleksowa ochrona mokradel i mała retencja w Borach Krajeńskich	2006-2007	Bory Krajeńskie	EkoFundusz, Klub Przyrodników, Nadl. Zdrojowa Góra, Nadl. Złotów, Nadl. Jastrowie, Nadl. Płytnica, Nadl. Okonek	Projekt, w ramach którego wybudowano wiele „rozproszonych” obiektów małej retencji przy wykorzystaniu wszystkich istniejących w terenie możliwości przyczynił się do zachowania i odtworzenia różnorodności biologicznej ekosystemów torfowiskowych i źródłiskowych Borów Krajeńskich.
15	Kompleksowa ochrona mokradel i mała retencja w Borach Krajeńskich - etap II	2009-2010	Bory Krajeńskie	EkoFundusz, Klub Przyrodników, Nadl. Jastrowie, Nadl. Lipka, Nadl. Okonek, Nadl. Zdrojowa Góra, Nadl. Złotów, Urząd Miasta Złotów	Realizacja projektu wraz z działaniami ujętymi w I etapie przyczyniła się do zachowania i odtworzenia różnorodności biologicznej ekosystemów torfowiskowych i źródłiskowych Borów Krajeńskich.
16	Ochrona żółwia błotnego i płazów na nizinach północnej Europy	2005-2009	województwo lubuskie, wielkopolskie i zachodniopomorskie	LIFE, EkoFundusz, Klub Przyrodników	Międzynarodowy projekt, w którym brały udział organizacje ekologiczne z Polski, Niemiec i Litwy. Jego podstawowym celem było utrzymywanie i rozwój populacji żółwia błotnego, traszki grzebieniastej i kumaka nizinnego w tych krajach przez poprawę ich warunków siedliskowych (Rybacki i Maciantowicz 2006).
17	Wzmacnianie ochrony obszarów Natura 2000 podnoszenie świadomości społecznej na ich temat i wzmacnianie rzecznictwa osób i organizacji zaangażowanych w ochronę przyrody	2008-2009	5 obszarów Natura 2000: Dzika Orlica, Uroczyska Borów Dolnośląskich, Dolina Pliszki, Gogolice-Kosa, Jeziora Szczecińskie.	Fundusz Współpracy JFK, Klub Przyrodników	Projekt dążył do podniesienia świadomości społeczeństwa, dostarczenia mu rzetelnych informacji nt. sieci Natura 2000 i przedmiotów ochrony. Podjęto próbę wykreowania lokalnych grup działania na rzecz istniejących i tworzących się obszarów Natura 2000 na terenie całej Polski. Celem projektu było wskazanie narzędzi pomocnych we właściwym zarządzaniu obszarami, w tym instrumentów prawa europejskiego oraz podniesienie świadomości przeciętnego obywatela, dotyczącej sieci ekologicznej Natura 2000.

18	Czynna ochrona stanowisk rzadkich gatunków roślin kserotermicznych w Polsce	2008-2009	województwo zachodniopomorskie i lubuskie	EkoFundusz, Nadleśnictwo Mieszko- wódczy, Urząd Wojewódzki w Gorzowie Wielkopolskim, Klub Przyrodników	Głównym celem projektu była ochrona czynna najbardziej zagrożonych stanowisk rzadkich gatunków kserotermicznych w dolnych odcinkach dolin Odry i Warty, należących do głównych skupisk roślinności kserotermicznej w kraju.
19	Ochrona mokradel i mała retencja wody w Sudetach	2008-2009	Park Narodowy Gór Stołowych, Nadleśnictwa: Świdnica, Wąłbrzych, Łądek i Bystrzyca	EkoFundusz, Klub Przyrodników, Park Narodowy Gór Stołowych, Nadl. Świdnica, Nadl. Wąłbrzych, Nadl. Łądek i Nadl. Bystrzyca	Projekt koncentrował się na odtwarzaniu niewielkich zbiorników wodnych i mikroretencji. W kilku obiektach rozpoczęto też doświadczenia z odtwarzaniem ekosystemów torfowiskowych (Jermaczek et al. 2009).
20	Czynna ochrona najcenniejszych torfowisk w Polsce zachodniej i północnej	2007-2009	Projekt obejmował działania na terenie Nadleśnictw: Torzym, Świebodzin, Bytnica, Krosno, Cybinka, Rzepin, Lubsko, Wymiarki, Klimiska	EkoFundusz, LIFE - Nature, Fundusz Współpracy JFK, Klub Przyrodników	Projekt obejmował działania polegające na hamowaniu ekspansji drzew na otwarte torfowiska alkaliczne w dolinie Ilanki i Pliszki, torfowiska przejściowe w Rynnie Jezior Rzepińskich i Torzymskich, torfowiska w Nadleśnictwie Świebodzin oraz torfowiska przejściowe z przygielką brunatną i woskownicą europejską w Borach Dolnośląskich. W sumie wycięto naloty drzew z powierzchni 40 ha. W ramach projektu prowadzono wykaszanie torfowisk w dolinie Ilanki i Pliszki na łącznej pow. ok. 38 ha, wyremontowano 50 zastawek w rezerwacie Dolina Ilanki, dokonano odcinkowej likwidacji rowów w 4 punktach na torfowiskach Zaczysze i Rosticzka w Borach Dolnośląskich oraz zablokowano rowy w szesnastu punktach na torfowisku Reptowo w N-ctwie Klimiska.

21	Ochrona i odtwarzanie zagrożonych siedlisk hydrogenicznych w Sudetach Środkowych	2009-2012	Park Narodowy Gór Stołowych oraz Nadleśnictwa: Jugów, Kamienna Góra, Świdnica, Wałbrzych	EFRR, NFOŚiGW	Zasadniczym celem projektu było wsparcie lub zainicjowanie procesu odtwarzania mokradeł poprzez oddziaływanie na dwa podstawowe czynniki decydujące o ich funkcjonowaniu – poprawę uwodnienia i warunków świetlnych. W praktyce podejmowane działania dotyczyły spowolnienia nadmiernego odpływu wody poprzez różnego rodzaju systemy odwadniające, drenaże, wyerodowane drogi i szlaki zrywkowe oraz nadmierny spływ powierzchniowy (Jermaczek et al. 2012).
22	Czynna ochrona ślimaków z załącznika II dyrektywy siedliskowej; poczwarówki jajowatej i poczwarówki zwężonej	2009	północno-zachodnia Polska	EkoFundusz, Klub Przyrodników	Celem projektu była poprawa stanu siedlisk poczwarówki zwężonej i poczwarówki jajowatej lub ich zachowanie na terenie północno - zachodniej Polski. Zadania polegały m.in. na usuwaniu nalotów drzew i krzewów z powierzchni silnie poddanych sukcesji, a także wykaszaniu najbardziej zniekształconych fragmentów bezpośrednio sąsiadujących z mikrosiedliskami ślimaków. Podjęto również działalność edukacyjną: zorganizowano szkolenia, opublikowano ulotkę i poradnik (Książkiewicz 2010).
23	Program ochrony torfowisk alkalicznych (7230) oraz związanych z nimi zagrożonych gatunków – skalnicy torfowiskowej, lipiennika Loesela, miódokwiatu krzyżowego i gwiazdniczy grubolistnej	2008-2012	obszar całego kraju	EFRR, EkoFundusz, Klub Przyrodników (nieformalny partner: Centrum Ochrony Mokradeł)	Projekt miał na celu zaplanowanie ochrony (opracowanie krajowego programu ochrony) istniejących zasobów torfowisk alkalicznych w Polsce – siedliska o szczególnym znaczeniu dla kilkadziesiątu innych rzadkich i zagrożonych gatunków roślin i zwierząt oraz związanych z tym siedliskiem silnie zagrożonych gatunków roślin: skalnicy torfowiskowej, lipiennika Loesela, miódokwiatu krzyżowego oraz gwiazdniczy grubolistnej (Jarzombkowski 2012, Jarzombkowski i Pawlikowski 2012, Pawlikowski i Jarzombkowski 2012, 2012a, Wolejko et al. 2012).
24	Ochrona muraw kserotermicznych w Polsce – teoria i praktyka LIFE08/NAT/PL/000513/	2009-2014	Lubelszczyzna, dolne odcinki dolin Odry i Warty	LIFE+, NFOŚiGW, Klub Przyrodników (partner: RDOŚ Lublin)	Głównym jego celem była kompleksowa ochrona najcenniejszych płatów muraw kserotermicznych w naszym kraju wraz z ich cenną florą i fauną. Wszelkie działania zaplanowane w projekcie nastawione były na zachowanie cennej mozaiki siedlisk ciepłolubnych, ważnej dla utrzymania wysokiej bioróżnorodności i licznych gatunków roślin i zwierząt o różnicowanych wymaganiach siedliskowych (Barańska et al. 2013).

25	Kontynuacja ochrony ekosystemów mokradłowych w Puszczy Drawskiej	2010-2014	Puszcza Drawska	EFRR; NFOŚiGW, Klub Przyrodników	<p>Celem strategicznym było powstrzymanie procesów degeneracji torfowisk rozproszonych w kompleksie leśnym Puszczy Drawskiej i będących przedmiotami ochrony w obszarze Natura 2000 PLH320046 Uroczyska Puszczy Drawskiej. Projekt skupiał się na problemach związanych z siedliskiem przyrodniczym 7140 (torfowiska przejściowe i trzęsawiska) i częściowo 91E0 (łęgi źródłiskowe). Zablokowano odpływ wody w 8 wymagających tego punktach. Usuwano drzewa i krzewy z 21 ha powierzchni torfowisk; koszone trzcinę na 1,10 ha mechowiska. Usuwano inwazyjny obcy gatunek – tawułę kutnerową – z 42 ha. Założono system monitoringu poziomu wody w 50 punktach. Uzupełniono rozpoznanie torfowisk Puszczy (wiedza została wykorzystana w opracowanym projekcie PZO). Opracowano projekt planu ochrony rezerwatu przyrody (Kujawa–Pawlaczyk i Pawlaczyk 2014).</p>
26	Monitorowanie sporządzenia planów zadań ochronnych dla obszarów Natura 2000 oraz bieżąca działalność interwencyjna w postępowaniach administracyjnych oraz realizacji inwestycji mających istotny wpływ na ochronę przyrody w kraju, w tym monitorowanie wdrażania celów środowiskowych Ramowej Dyrektywy Wodnej	2010-2012	obszar całego kraju	NFOŚiGW (w ramach programu: wspieranie pozarządowych organizacji ekologicznych), Klub Przyrodników	<p>Celem projektu było uczestnictwo w opracowaniu planów zadań ochronnych – w niektórych obszarach przez uczestnictwo w pełnym cyklu warsztatów planistycznych (przewidywanych w procedurze opracowania PZO), natomiast w innych obszarach – przez korespondencyjne składanie uwag wspomaganie wizją lokalną, jak również uczestnictwo we wdrażaniu Ramowej Dyrektywy Wodnej, ze szczególną uwagą śledzenie także aspektów związanych z osiągnięciem celów środowiskowych dla wód, zarówno w obszarach Natura 2000, jak i poza nimi (Pawlaczyk 2012a, b, c). Zorganizowano również 3 ogólnopolskie seminaria.</p>

27	Utrwalenie efektów ekologicznych uzyskanych w ramach działania „Kompleksowa ochrona mokradeł i mała retencja wody w Borach Krajeńskich”	2013	Nadleśnictwo Zdrojowa Góra	NFOŚiGW	Projekt miał na celu utrwalenie efektów ekologicznych uzyskanych w ramach wcześniej zrealizowanego projektu z Fundacją EkoFundusz pn. „Kompleksowa ochrona mokradeł i mała retencja w Borach Krajeńskich”, które dotyczyły utrzymania na dotychczasowym poziomie oraz poprawy ochrony ekosystemów torfowiskowych i źródłiskowych, a także małej retencji wody, na obszarze Borów Krajeńskich w granicach Nadleśnictwa Zdrojowa Góra.
28	Ochrona torfowisk alkalicznych (kod 7230) w młodogłazalnym krajobrazie Polski północnej – LIFE 11/NAT/PL/423	2012-2017	województwa: lubuskie, wielkopolskie, zachodniopomorskie, pomorskie, warmińskomazurskie i podlaskie, 29 obszarów Natura 2000	LIFE+, NFOŚiGW, Klub Przyrodników (partnerzy: RDOŚ Olsztyn i RDOŚ Gdańsk)	Projekt zakłada zahamowanie procesu degradacji oraz poprawę lub zachowanie właściwego stanu torfowisk alkalicznych Polski północnej w 29 obszarach Natura 2000, jako siedliska występowania wielu rzadkich, chronionych i skrajnie zagrożonych gatunków roślin, w tym szczególnie gatunków z załącznika II dyrektywy siedliskowej oraz przywrócenie w ich obrębie ekstenzywnego użytkowania kośnego zapewnającego ich dobry stan w długoterminowej perspektywie czasowej.
29	Ochrona torfowisk alkalicznych (7230) południowej Polski – LIFE13 NAT/PL/000024	2014-2018	województwa: dolnośląskie, lubelskie, łódzkie, małopolskie, mazowieckie, podkarpackie, śląskie i świętokrzyskie, 24 obszary Natura 2000	LIFE+, NFOŚiGW, RDOŚ Rzeszów, Klub Przyrodników (partner: Gorczański Park Narodowy)	Projekt zakłada zahamowanie procesu degradacji oraz poprawę lub zachowanie właściwego stanu torfowisk alkalicznych Polski południowej w 24 obszarach Natura 2000, jako siedliska występowania wielu rzadkich, chronionych i skrajnie zagrożonych gatunków roślin, w tym szczególnie gatunków z załącznika II dyrektywy siedliskowej oraz przywrócenie w ich obrębie ekstenzywnego użytkowania kośnego zapewnającego ich dobry stan w długoterminowej perspektywie czasowej.

Plany zadań ochronnych i plany ochrony

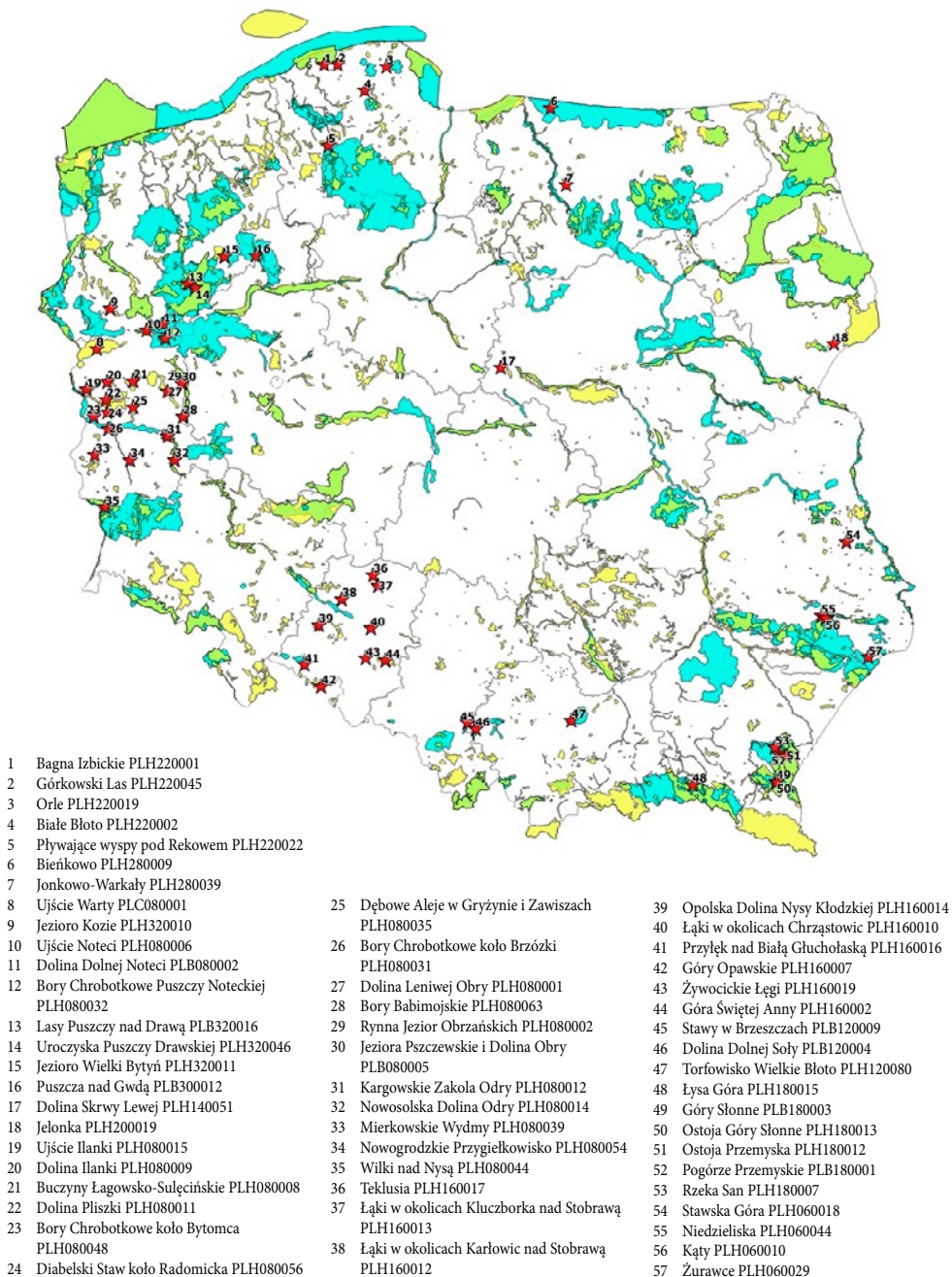
W planowanie ochrony obszarów Natura 2000 Klub Przyrodników włączał się od początku tego procesu, uczestnicząc także w licznych pilotażowych projektach. W pierwszym okresie wdrażania sieci Natura 2000 w Polsce wiedza na temat zasad jej funkcjonowania była zdecydowanie niewystarczająca w odniesieniu do podejmowanych decyzji. W latach 2004-2010 kilkakrotnie podejmowano próby opracowania planów ochrony dla łącznie kilkudziesięciu obszarów Natura 2000, żadna z nich nie skończyła się sukcesem w postaci zatwierdzonego i wdrożonego planu. Przygotowywane projekty nie nadążały za zmieniającymi się podstawami prawnymi oraz praktyką ochrony przyrody. W okresie tym wypracowano jednak formuły planów stosowane w późniejszych latach.

W latach 2010-2015 Klub Przyrodników, na zlecenie różnych podmiotów lub w ramach własnych projektów, sporządził 57 projektów planów ochrony i planów zadań ochronnych (ryc. 1), w tym 7 planów zadań ochronnych dla obszarów „ptasich”, 1 plan ochrony dla części obszaru „ptasiego”, 1 plan ochrony dla obszaru „ptasiego” i „siedliskowego” oraz 48 planów zadań ochronnych dla obszarów „siedliskowych” (Jermaczek 2010a, 2011a-g, 2013b, c, 2014a-c, 2015a-e, Pawlaczyk 2011a, b, 2014, 2015, Stańko 2011a-c, Stańko et al. 2012a-d, 2013a-d, 2015a-d, 2014a-c, Jarzomkowski et al. 2013, 2014, Stańko i Pluciński 2013, Stańko, Horabik i Kwaśny 2013a, b, Stańko, Kiaszewicz i Kwaśny 2013, Barańska, Cwener i Chmielewski 2014a-d, Jermaczek et al. 2014, Jermaczek i Stańko 2014, Michalczuk et al. 2014a, b, Pawlaczyk et al. 2014a, b). Ponadto, Klub był współwykonawcą dwóch planów ochrony

Fot. 4. Spotkanie zespołu lokalnej współpracy, Nowosolska Dolina Odry, rok 2011. Fot. Patryk Chapiński.

Photo 4. A meeting of a local co-operation team, Nowosolska Dolina Odry, year 2011. Photo Patryk Chapiński.

Ryc. 1. Rozmieszczenie obszarów Natura 2000, w których w ramach działalności Klubu przygotowano projekty planów ochrony lub planów zadań ochronnych.

Fig. 1. Distribution of Natura 2000 sites for which coservation plan drafts or conservation task plans were made by Naturalist Club.

dla parków narodowych – Parku Narodowego Ujście Warty i Drawieńskiego Parku Narodowego oraz kilkunastu planów ochrony rezerwatów przyrody obejmujących swym zakresem elementy związane z ochroną siedlisk i gatunków w ramach sieci Natura 2000. Wszystkie plany dotyczące obszarów Natura 2000 opracowywane były z udziałem społeczeństwa, metodą partycypacyjną w tzw. zespołach lokalnej współpracy (fot. 4).

Ochrona siedlisk i gatunków w obszarach Natura 2000 na własnych gruntach

Od ponad 20 lat Klub Przyrodników wykupuje lub przejmuje w użytkowanie cenne pod względem przyrodniczym grunty tworząc własne obszary chronione – ostoje przyrody (Jermaczek i Stańko 1999, Jermaczek 2013a). Obecnie, zasoby Klubu Przyrodników stanowią grunty własne o powierzchni ok. 130 ha oraz grunty dzierżawione o powierzchni ok. 250 ha. Niemal wszystkie leżą w granicach kilkunastu obszarów Natura 2000. Na ok. 60-70% ich powierzchni prowadzona jest czynna ochrona siedlisk i gatunków. Są to zarówno sporadyczne zabiegi (np. wycinki drzew) w ramach ochrony czynnej, jak też regularne działania wpisujące się np. w pakiety zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego – koszenie lub wypas. W ten sposób chronione są takie siedliska przyrodnicze jak: murawy kserotermiczne, łąki trzęślicowe, łąki świeże i różne typy torfowisk. Grunty objęte ochroną bierną, zajmują pod względem powierzchni ok. 30%. Są tu znacznej wielkości płaty łągów, lasów bagiennych, zarośli, a także niewielkie fragmenty łąk oraz innych siedlisk.

W większości przypadków zakup gruntów był możliwy dzięki uzyskanym dotacjom z zewnętrznych funduszy na realizację konkretnych projektów. Były to przedsięwzięcia finansowane głównie z funduszu Life+ oraz GEF. Z perspektywy wieloletniej działalności taka forma i sposób ochrony wydają

się najskuteczniejszymi. Na części gruntów będących własnością Klubu Przyrodników zostały powołane rezerваты przyrody, część objęto formalną ochroną w formie użytków ekologicznych.

Dzierżawione lub użyczone Klubowi grunty są własnością zarówno właścicieli prywatnych, jak też Skarbu Państwa (tereny w zarządzie Lasów Państwowych, ANR, RDOŚ). Niektóre użytkowane są już od kilkunastu lat. Chociaż głównym celem użytkowania gruntów nie stanowiących własności Klubu jest utrzymanie bądź poprawa walorów przyrodniczych, ważnym aspektem często pozostaje możliwość zachowania trwałości jednorazowych działań wykonywanych w ramach projektów.

Refleksje i wnioski

Zaprezentowany zakres zrealizowanych i realizowanych projektów potwierdza opinię, że organizacje pozarządowe mogą stanowić ważny element w ochronie przyrody, nie tylko na szczeblu lokalnym, ale też w skali całego kraju. W przypadku niektórych siedlisk i gatunków (torfowiska wysokie, torfowiska alkaliczne, murawy kserotermiczne), przykład Klubu Przyrodników wskazuje, że może to być nawet rola wiodąca.

Realizacja większości działań w opisanych w poprzednim rozdziale projektach nie byłaby możliwa bez współpracy czy partnerstwa z różnymi instytucjami, podmiotami czy administracją odpowiedzialną za ochronę przyrody. Należy podkreślić, że wiele z tych instytucji nie waha się podejmować wspólnych działań na rzecz ochrony gatunków czy siedlisk, pomimo często pojawiających się trudności, konfliktów oraz różnicy poglądów i zdań (Regionalne Dyrekcje Ochrony Środowiska, Lasy Państwowe). Niemniej jednak prawdą jest też, że część z nich z tych samych powodów takiej współpracy odmawia lub skutecznie do niej zniechęca, najczęściej nie podejmując koniecznych działań samodzielnie.

Jedną z najważniejszych instytucji, na terenach której realizowane były projekty Klubu Przyrodników są Lasy Państwowe. W większości opisanych projektów nadleśnictwa bądź regionalne dyrekcje były zaangażowanymi partnerami, jak też podmiotami udostępniającymi swoje tereny. Kilkunastoletnie doświadczenia Klubu Przyrodników dostarczają wielu pozytywnych przykładów otwartości, zrozumienia, a także chęci pomocy i zaangażowania w działaniach na rzecz ochrony przyrody ze strony jednostek i pracowników Lasów Państwowych – co warto szczególnie podkreślić. Prawdą jest, że współpraca zazwyczaj lepiej układa się w przypadku tych terenów (siedlisk), które przedstawiają znikomą wartość gospodarczą (ekonomiczną). Niestety odnotowaliśmy także przypadki, w których współpraca, prawdopodobnie z uwagi na zaangażowanie Klubu w konflikty na styku gospodarki leśnej i ochrony przyrody, układała się nie najlepiej lub w ogóle nie doszła do skutku.

W oparciu o dotychczasowe doświadczenia w planowaniu i realizacji różnych projektów, szczególnie tych z zakresu czynnej ochrony, warto zwrócić uwagę na opisane niżej następujące kwestie:

– **Dobre przygotowanie**

Na wstępnym etapie planowania działań ochronnych, jeszcze przed ubieganiem się o jakiegokolwiek fundusze, konieczne jest uzgodnienie ich zakresu z właścicielami gruntów. Praktyka pokazuje, że nawet najbardziej szczytne, oczywiste i konieczne działania ochronne, w żaden sposób nie ograniczające czy utrudniające prowadzenia dotychczasowej gospodarki, bądź jej zagrażające, czasami nie będą mogły być zrealizowane, jeżeli zaplanujemy je bez wcześniejszych uzgodnień (np. na etapie składania wniosku o przyznanie funduszy) z nadleśniczym czy dyrektorem RDLP. Każdy właściciel i zarządca chciałby wcześniej znać plany związane z terenami, którymi włada lub zarządza.

Niestety, w praktyce nie jest to takie łatwe, a czasami w ogóle możliwe. Planując projekt zasięgiem obejmujący cały kraj, w kilkudziesięciu lub kilkuset obiektach, na dotarcie do każdego właściciela (w sumie bywa ich do kilkuset!) potrzeba dużo czasu i środków. Praktyka pokazuje, że aby uzyskać czyjąś zgodę (bez względu czy jest to nadleśniczy czy rolnik) należy odbyć co najmniej kilka spotkań, poświęcić wiele godzin na wyjaśnienia, a czasem perswazje. Z reguły takich spraw nie da się załatwić korespondencyjnie. W przypadku dużych projektów proces ten zajmuje często więcej niż rok, czasami 2 lata, co najmniej jednemu pracownikowi. Tylko nieliczne organizacje pozarządowe stać na takie „zainwestowanie” czasu i niezbędnych środków finansowych, nie mając pewności czy w przyszłości uda się pozyskać fundusze na realizację planowanych działań, nie mówiąc już o możliwości refundacji tych zainwestowanych. W tej sytuacji nasuwa się pytanie, po co porywać się na projekty o tak dużej skali? Bo na projekty służące ochronie np. siedlisk, mające charakter lokalny czy regionalny trudno pozyskać fundusze. W ramach ogłoszonego w roku 2014 konkursu Life+, żaden spośród kilkudziesięciu zgłoszonych polskich projektów mających na celu ochronę siedlisk bądź gatunków nie uzyskała dofinansowania, gdyż zakładane efekty, w skali Unii Europejskiej, były niewystarczające. Te same projekty nie mogą uzyskać dofinansowania z krajowych funduszy, bo ochronę siedlisk w obszarach Natura 2000 finansuje właśnie Instrument Finansowy Life+.

– **Jakość danych**

Ogromna większość działań w prowadzonych przez Klub Przyrodników projektach ochrony, poprzedzana była inwentaryzacjami terenowymi, przynajmniej wstępnym rozpoznaniem funkcjonowania ekosystemów itp. Warto pamiętać, że im bardziej szczegółowe rozpoznanie warunków terenowych, ekologicznych, tym łatwiej zaplano-

wać konkretne działania (tym bardziej, że każdy obszar reprezentujący jakiś ekosystem wyróżnia się swoistymi warunkami ekologicznymi, nakazującymi bardzo zindywidualizowane podejście), uniknąć w trakcie realizacji projektu zmian – często niemiłe widzianych przez sponsorów. Niestety, tak komfortowa sytuacja to rzadkość, co wynika przede wszystkim z ograniczonych środków finansowych. Zgromadzenie rzetelnych danych wymagających czasami znaczących nakładów finansowych wraz z kosztami wszelkich uzgodnień itp., o których była mowa wcześniej, w praktyce bywa bardzo trudne lub niestety, niemożliwe.

– Własność gruntów

Najłatwiej oczywiście jest chronić przyrodę na terenach, do których dysponuje się prawem własności. Jest to sytuacja najbardziej komfortowa, jednak wciąż rzadka. Powszechnie panuje opinia, że łatwiej prowadzić działania ochronne na gruntach Skarbu Państwa niż na gruntach prywatnych. Doświadczenia Klubu Przyrodników z ostatnich lat podważają to twierdzenie. Przy czym warto zaznaczyć, że nie jest to efekt rosnącej świadomości prywatnych właścicieli i coraz bardziej pozytywnego nastawienia do ochrony przyrody, a raczej narastającego oporu ze strony administracji zarządzającej mieniem Skarbu Państwa. Trudno wskazać jednoznaczne przyczyny takiego stanu. Być może jedną z nich jest, częściowo uzasadnione przekonanie, iż łatwiej urzędnika ukarać za coś co zrobił, niż za coś czego nie zrobił.

– Koszty

Dobrze zaplanowane działania oraz budżet mają kluczowe znaczenie dla powodzenia zaplanowanych do osiągnięcia celów. Złe oszacowane koszty generują zawsze problemy, a w skrajnych sytuacjach mogą doprowadzić do bankructwa. Niestety, praktyka pokazuje, że w przypadku wielu działań mogą zaskoczyć nieoczekiwane wydatki, kil-

kukrotnie przekraczające zakładaną wartość jakiegoś zadania. Na przykład koszt budowy zastawki na rowie w rezerwacie, parku narodowym czy parku krajobrazowym (oraz ich otulinach) będzie niemal zawsze, co najmniej trzykrotnie wyższy niż koszt identycznej zastawki w obszarze nie objętym taką formą ochrony. Wynika to głównie z konieczności wykonania mapy wysokościowej do tzw. celów budowlanych, niezbędnej do uzyskania pozwolenia na budowę. Jeżeli plan dotyczy zatkania rowu odwadniającego niewielkie torfowisko, to wcale nie jest oczywiste, że pomimo np. ujęcia tego zadania w obowiązującym planie zadań ochronnych, nie będzie konieczne poniesienie kosztów wykonania raportu oddziaływania na cały obszar Natura 2000 (o powierzchni np. 100 tys. ha, wraz z wszystkimi jego przedmiotami ochrony!). Wiele w tej kwestii zależy od opinii regionalnej dyrekcji ochrony środowiska.

W kategorii tzw. nieprzewidzianych kosztów, mogą znaleźć się wydatki konieczne do poniesienia np. na dzierżawę gruntu, na którym planowane są działania ochronne. I nie dotyczy to gruntów prywatnych, lecz także Skarbu Państwa. Konieczność wydzierżawienia gruntu na cele ochrony przyrody to powszechnie zgłaszane żądanie w niektórych regionalnych dyrekcjach Lasów Państwowych. Czasami warto rozważyć zasadność takiej dzierżawy, chociażby dla zapewnienia trwałości podejmowanych zabiegów ochronnych w dłuższej perspektywie czasowej, np. utrzymania cennej przyrodniczo łąki trzęślicowej. Zawarcie umowy dzierżawy umożliwia też podjęcie zobowiązań rolno-środowiskowo-klimatycznych, które z kolei mogą być źródłem finansowania działań ochronnych w przyszłości. Natomiast dzierżawa gruntów w celu np. budowy zastawki na rowie odwadniającym torfowisko (takie warunki bywają stawiane przez nadleśnictwa), bez względu na wysokość kosztów (a te mogą być znaczące, bowiem znane są przypadki propozycji, aby dzierżawa obejmowała nie tylko grunt zajęty przez

zastawkę, lecz obszar pozostający w zasięgu jej oddziaływania – np. 15 ha), jest czymś absurdalnym. Trudno się pogodzić z sytuacją, w której tzw. organizacje non-profit płacą państwowej jednostce organizacyjnej, zobowiązanej ustawowo do zachowania bagien i torfowisk oraz różnorodności biologicznej w lasach, za możliwość wykonania działań ochronnych na gruntach Skarbu Państwa.

– **Partnerzy oraz zaangażowane i zainteresowane osoby**

Doświadczenia Klubu Przyrodników wskazują, że warto podejmować działania wspólnie z zarządcami gruntów i administracją ochrony przyrody. Realizacja projektów związanych z obszarami Natura 2000, w partnerstwie z regionalnymi dyrekcjami ochrony środowiska (jako sprawującymi nadzór nad tymi obszarami) jest znacznie łatwiejsza i skuteczniejsza, a czasami w ogóle dzięki temu możliwa. Jeżeli projekt realizowany jest na terenie Lasów Państwowych, warto realizować go w partnerstwie z nadleśnictwami bądź regionalnymi dyrekcjami. I nie chodzi tu wyłącznie o wszelkiego rodzaju ułatwienia, ale także wzajemną edukację, poznawanie i sztukę wspólnego rozwiązywania wielu, często trudnych problemów, o których wcześniej obie strony nie miały pojęcia.

W podejmowane działania warto zaangażować i zainteresować nimi, możliwie najszerszą grupę osób. Ma to szczególne znaczenie po zakończeniu projektu, gdy możliwości monitorowania efektów, podejmowania różnego rodzaju działań uzupełniających itp. bywają ograniczone.

– **Czynnie czy biernie?**

Przeglądając projekty realizowane przez Klub Przyrodników, a także realizowane przez inne organizacje pozarządowe, instytucje, administrację itp., nietrudno zauważyć, że prawie wszystkie dotyczą ochrony czynnej. Nie ma wśród nich projektów

stawiających sobie za główny cel ochronę bierną. Czy to oznacza, że ochrona bierna nie jest potrzebna? W zależności od wielu czynników (typu siedliska, gatunku, skali powierzchni) zarówno działania z zakresu ochrony czynnej, jak też ochrona bierna są tak samo niezbędne, chociaż w szczegółach, dla wielu bardzo kontrowersyjne. Ochrona czynna, ograniczająca przeważnie skutki, nie przyczyni, jak też ochrona bierna w mikroskali (kilka, kilkanaście hektarów) rzadko bywają skuteczne w dłuższej perspektywie czasowej. Niestety, świadomi tego faktu, naiwnie szukamy różnych rozwiązań, tu i teraz, w takich, a nie innych uwarunkowaniach społecznych, ekonomicznych, gospodarczych. Początek XXI wieku to powszechne przyzwolenie na spektakularne działania czynnej ochrony, akceptowalne i zrozumiałe bez głębszych analiz, przynoszące natychmiastowe efekty. Potrzebę budowy platformy pod gniazdo rybołowa bądź zastawki dla przesuszzonego torfowiska można wytłumaczyć w 15 sekund – czyli tyle, ile w ciągu roku gotowe są poświęcić ochronie przyrody telewizja i radio. Na przedstawienie argumentów za ochroną bierną Puszczy Białowieskiej czy jakiegokolwiek innego obszaru 15 sekund nie wystarczy. W każdej korespondencji z Komisją Europejską, dotyczącej realizowanych projektów przypomina się nam, że koszt zakupu cennych przyrodniczo torfowisk może być kwalifikowany jedynie w przypadku, kiedy właściciel nie wyraził zgody na zabiegi ochronne. Sytuacji wykupu terenu w celu ochrony biernej w ogóle nie przewidziano. Są to główne przyczyny dominacji w ostatnich latach ochrony czynnej. Chroniąc co się da, często półśrodkami, eliminując jedynie skutki, zwyczajnie czekamy aż społeczeństwo dojrzeje i zauważy potrzebę ochrony biernej (Jermaczek 2010b).

Klub Przyrodników wspólnie z innymi organizacjami przyrodniczymi, jeszcze przed wstąpieniem Polski do Unii Europejskiej, wielokrotnie zwracał uwagę na istotne braki w systemie polskiej ochrony przyrody.

Wskazywano na niekompletność systemu obszarów chronionych, np. potrzebę utworzenia większej liczby parków narodowych czy rezerwatów przyrody. Wskazywano również na niską rangę ochrony środowiska, a w szczególności ochrony przyrody w świadomości nie tylko ogółu społeczeństwa, ale przede wszystkim podmiotów i osób za nie odpowiedzialnych.

Wstąpienie do Wspólnoty Europejskiej w roku 2004 obudziło nadzieję na istotną poprawę tego stanu, chociaż sam przebieg procesu tworzenia sieci Natura 2000 na to nie wskazywał. Pierwsze lata po akcesji, to okres sporów o kształt sieci Natura 2000, a także adaptacji systemu organizacyjnego oraz uczenia się funkcjonowania ochrony przyrody w nowej rzeczywistości. To również okres dyskusji, tworzenia niezbędnych narzędzi prawnych, instytucjonalnych, licznych podręczników, metodyk itp. służących skutecznej ochronie tego, co w ramach sieci Natura 2000 chronione być powinno. Po kilku latach obecności w Unii przystąpiono do rzeczywistego planowania (głównie w ramach sporządzania planów zadań ochronnych), a potem wdrażania działań służących przedmiotom ochrony znajdującym się w zasięgu sieci Natura 2000. Wszystkie przygotowywane w latach 2010-2015 projekty planów zadań ochronnych i planów ochrony miały być z założenia opracowywane przy szerokim udziale społeczeństwa, metodą planowania partycypacyjnego, polegającą na założeniu, że w całym procesie planowania powinni uczestniczyć wszyscy zainteresowani ochroną lub ci, na których ma ono wpływ (Iddle i Bines 2004). Podejście to zdominowało w Polsce planowanie obszarów ochrony objętych siecią Natura 2000, w jakimś stopniu wpływa także na ochronę obiektów i obszarów chronionych, jak parki narodowe, krajobrazowe czy rezerваты (Bernacka et al. 2004, Iddle i Bines 2004, Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska 2010). Tymczasem, na podstawie doświadczeń Klubu Przyrodników, opartych na opisanych wcześniej działaniach,

można zaryzykować twierdzenie, że przyjęta metoda się nie sprawdziła. W praktyce w większości spośród 57 przygotowywanych przez zespół Klubu Przyrodników projektów planów, a także kilkudziesięciu planów w jakich przygotowaniu Klub uczestniczył, negatywne lub roszczeniowe nastawienie różnych grup interesu lub ich przedstawicieli, w znaczącym stopniu sabotowało proces planowania i uniemożliwiała zaplanowanie skutecznej ochrony. Eliminacja zagrożeń rzeczywiście istotnych okazywała się trudna, a w skrajnych przypadkach praktycznie nierealna.

Natomiast niewątpliwie planowanie z udziałem społeczeństwa wiązało się z interesującymi doświadczeniami z zakresu społeczno-ekonomicznych podstaw ochrony przyrody. Struktura grupy interesariuszy i tworzone przez nich koalicje nie zawsze były zgodne ze wstępnymi oczekiwaniami. Najbardziej zaskakujące w procesach przygotowywania znacznej części projektów planów były postawy zamawiających, którymi prawie zawsze były regionalne dyrekcje ochrony środowiska. W znacznej części przypadków ich przedstawiciele przejmowali rolę typowych interesariuszy, broniących się przed zaangażowaniem w ochronę i dążących do minimalizacji zakresu wskazywanych do realizacji działań.

Generalnie większość uczestników procesu planowania cechował daleko posunięty konformizm – brak odwagi do planowania, a nawet samego analizowania rzeczy kontrowersyjnych, potencjalnie konfliktowych, wymagających zdobycia dodatkowej wiedzy. Efektem była ucieczka, w konsekwencji często także wykonawców projektu planu, od prób rozwiązania rzeczywistych, strategicznych problemów, w planowanie prostych, łatwo dających się zaplanować i wykonać zabiegów.

Powszechne w praktyce przygotowywania planów było podważanie zasadności ochrony biernej jako narzędzia ochrony w obszarach Natura 2000. W ciągu kilku lat ewolucji struktury planów zadań ochron-

nych można było obserwować stopniowe ograniczanie i systematyczną eliminację bloku działań dotyczących utrzymania i modyfikacji zasad działalności gospodarczej w siedliskach, jako najbardziej konfliktogennej części planu.

Częstym problemem było niezrozumienie przez zamawiającego, czy to na etapie tworzenia zakresu zamówienia czy na etapie odbioru prac, pojęcia stanu ochrony i stopnia szczegółowości ocen stanu i zagrożeń. Przejawem tego były np. żądania przedstawienia dowodów na występowanie zagrożeń lub szczegółowych, opartych o parametry i wskaźniki monitoringu ocen stanu ochrony, osobno dla każdego stanowiska, działki czy wydzielenia leśnego.

W omawianym okresie, od rozpoczęcia pierwszych pilotażowych planów do roku 2015 można było także obserwować zmianę podejścia interesariuszy, od częstej w początkowym okresie wiary, że „problemy z Naturą 2000” da się wyeliminować poprzez likwidację obszaru, do bardziej racjonalnych wniosków, że z Naturą 2000 trzeba nauczyć się jakoś żyć.

Powszechną praktyką w planowaniu ochrony obszarów Natura 2000 było założenie nieuwzględniania w projektach siedlisk i gatunków, których nie wykazano w Standardowych Formularzach Danych (SDF) jako przedmioty ochrony. Mimo przedstawienia wiarygodnych informacji kwalifikujących je do tej kategorii, mija często kilka lat zanim za przedmioty ochrony zostaną uznane. Okres kilku lat jest wystarczający do zaniku siedliska lub gatunku w obszarze. Praktycznie we wszystkich przypadkach spóźnione działania ochronne skutkują koniecznością ponoszenia znacznie większych kosztów dla poprawy ich stanu w przyszłości (jeziora twardowodne w Dolinie Obry, łąki selernicowe w dolinie Noteci itd.).

Dotychczasowy proces planowania, a następnie wdrażania konkretnych działań w obszarach Natura 2000, w opinii autorów pozostawia wiele do życzenia. Jako główne przyczyny niepowodzeń wymienić można:

- **Przekonanie, że działania ochronne można dobrze zaplanować bez pełnej wiedzy na temat rozmieszczenia i stanu przedmiotów ochrony**

Brak szczegółowej inwentaryzacji zasobów na etapie tworzenia sieci Natura 2000 do dnia dzisiejszego jest przyczyną wielu nieporozumień i błędów. Niestety, również na etapie sporządzania planów zadań ochronnych nie przewidziano konieczności wykonywania szczegółowych inwentaryzacji istniejących zasobów siedlisk i gatunków. Naturalną konsekwencją tak przyjętych założeń są braki uniemożliwiające niekiedy skuteczną ochronę siedlisk i gatunków nie tylko na poziomie obszaru, ale całej sieci Natura 2000. W praktyce, brak wiedzy uniemożliwia dokonanie wielu rzetelnych ocen, począwszy od stanu ich zachowania w różnej skali, poprzez identyfikację zagrożeń, a skończywszy na prognozie skuteczności zaplanowanych działań ochronnych. Skutkiem tego jest również obserwowane zaniżanie powierzchni siedlisk, nie uwzględnianie siedlisk potencjalnych, możliwych do odtworzenia, ograniczanie się do płatów zinwentaryzowanych – często błędnie zidentyfikowanych w ramach inwentaryzacji prowadzonych przez osoby nie posiadające odpowiednich kwalifikacji. W efekcie, w wielu obszarach, część gatunków i siedlisk nie została dotąd uznana za przedmioty ochrony. Z punktu widzenia wykonawcy i organu nadzorującego często jest to sytuacja pożądana, bowiem zwalnia z obowiązku planowania i wykonywania ewentualnych działań ochronnych.

Trudno określić przyczyny, dla których w procesie sporządzania PZO nie zaplanowano kosztów inwentaryzacji przedmiotów ochrony w każdym z obszarów Natura 2000, gdzie do tej pory takiej inwentaryzacji nie wykonano. W przypadku niewielkich obszarów (o powierzchni do 2-3 tys. ha) Klub Przyrodników jako wykonawca starał się nie tylko weryfikować istniejące dane, ale również wykonywać pełną inwentaryzację siedlisk i gatunków będących przedmiota-

mi ochrony. W przypadku obszarów o powierzchni większej było to zwykle niemożliwe.

- **Konieczność ograniczania działań ochronnych wyłącznie do obszaru Natura 2000**

W większości obszarów, w których planowano ochronę przyjmowano milcząco założenia, że ponieważ PZO będą stanowić prawo miejscowe, nie można w nich planować działań wykraczających poza ich granice. Z tego względu dla większości z nich w ramach PZO nie było możliwe zaplanowanie jakichkolwiek działań ochronnych ograniczających bądź eliminujących kluczowe zagrożenia w postaci zanieczyszczenia wód, czy oddziaływania budowli wodnych na reżim wodny, których źródła zlokalizowane były poza obszarem Natura 2000. Sztandarym przykładem obszaru, dla którego PZO właściwie nie zapewnia możliwości jakichkolwiek działań ochronnych jest środkowy odcinek Sanu (Stańko et al. 2012b). Obszar Natura 2000 obejmuje niemal wyłącznie koryto rzeki. Wszystkie źródła zagrożeń (elektrownia w Solinie, niezmodernizowane oczyszczalnie ścieków, nieskanalizowane tereny, żwirownie) zlokalizowane są poza obszarem Natura 2000 i w praktyce nie było możliwe zaplanowanie jakiegokolwiek działania ochronnego skutecznie eliminującego ww. zagrożenia.

- **Przyjęcie zasady, że każdy przedmiot ochrony można skutecznie chronić bez ograniczeń w dotychczasowym sposobie gospodarowania – „zakaz zakazywania”**

W praktyce większość uczestników procedur przygotowywania planów zadań ochronnych była świadoma ułomności takiego założenia i milcząco akceptowała różnego rodzaju, mniej lub bardziej dziwne brzmiące, konstrukcje słowne, obchodzące „zakaz zakazywania”, w rzeczywistości

wprowadzające różnego rodzaju ograniczenia. Trudno jednak pozytywnie odnieść się do takich wybiegów, a w konsekwencji całej procedury sporządzania i ustanawiania planów. W praktyce, korzystniej byłoby poświęcić więcej czasu np. na prace terenowe niż wymyślanie zapisów usypiających czujność prawników i urzędników różnego szczebla administracji, po to, żeby wprowadzić konieczne z punktu widzenia skutecznej ochrony zapisy.

- **Obawy administracji przed rozbudowaną i kosztowną listą działań ochronnych**

Praktyka sporządzania, a także oceny innych PZO na terenie większości województw wskazuje na skrajne postawy w tej kwestii. Od bezkrytycznego przyjmowania wszystkich proponowanych zadań, po próby eliminowania wszelkich propozycji, ograniczających w zasadzie PZO do działań z zakresu wyłącznie monitoringu bądź uzupełniania stanu wiedzy. Niestety, postawa „minimalistycznej” wersji PZO zdaje się dominować. Przypuszczalnie wynika to z obaw przed niemożliwością pozyskania w przyszłości środków na zaplanowane działania oraz nadmiernym, własnym obciążeniem RDOŚ dodatkową pracą.

- **Nieprecyzyjne zapisy prawne dotyczące odpowiedzialności różnych podmiotów za realizację działań ochronnych**

W trakcie sporządzania większości PZO wielokrotnie dyskutowano czy działania ochronne planowane na gruntach Lasów Państwowych powinny być realizowane przez RDOŚ czy konkretne nadleśnictwo. Przedstawiciele RDOŚ powoływali się na ustawę o ochronie przyrody, wskazującą jako podmiot odpowiedzialny – zarządcę terenu, natomiast przedstawiciele Lasów Państwowych, na ustawę o lasach, wg ich interpretacji zakazującą finansowania działań z zakresu ochrony przyrody. Spory w tej

kwestii w niektórych obszarach trwają do dzisiaj, a ich konsekwencją często była rezygnacja z niektórych działań ochronnych, którą wymuszano argumentowaniem o braku pełnej wiedzy, podważaniem kompetencji wykonawcy PZO lub żądaniem „niezbitych dowodów” (możliwych do uzyskania np. wyłącznie w oparciu o długoletnie badania naukowe itp.). Nasuwająca się w takich sytuacjach jednoznacznie konieczność opracowania planu ochrony nigdy nie spotkała się z akceptacją zamawiających.

- **Unikanie planowania zadań ochronnych na gruntach prywatnych**

Obecne uwarunkowania prawne, w przypadku braku zgody właściciela, praktycznie wykluczają jakąkolwiek możliwość realizacji działań ochronnych na gruntach prywatnych. Doświadczenia z realizacji projektów pokazują jednak, że jest to możliwe, choć wymaga dużych nakładów pracy (licznych spotkań, ustaleń i uzgodnień). Czas oraz środki finansowe przewidziane na sporządzanie PZO zwykle nie uwzględniają takich potrzeb. Stąd rodzi się praktyka unikania planowania działań ochronnych na terenach prywatnych niekiedy prowadząca do absurdalnych sytuacji „wykreślenia” zadań nawet zaakceptowanych przez właściciela, komplikując mu możliwość pozyskania środków zewnętrznych na inwestycje doskonale wpisujące się w poprawę stanu siedlisk chronionych w obszarze.

- **Ingerowanie przez RDOŚ w zapisy PZO z pominięciem ustaleń wypracowanych w procesie przygotowywania projektu planu**

W praktyce rzadko dochodzi do sytuacji, kiedy urzędnicy RDOŚ samodzielnie, bez jakiegokolwiek konsultacji z wykonawcą planów dokonują istotnych zmian. Niemniej jednak zdarzały się sytuacje, w których RDOŚ przedstawiała do konsultacji społecznych projekty zarządzeń całkowicie

w sposób istotny odbiegające od projektów proponowanych przez wykonawcę i wypracowanych w ramach organizowanych w tym celu spotkań zespołu lokalnej współpracy. Jako szczególnie kontrowersyjne wskazać należy usuwanie z projektów planów propozycji ochrony najcenniejszych fragmentów siedlisk poprzez tworzenie rezerwatów lub innych form ochrony (Nowosolska Dolina Odry, Opolska Dolina Nysy Kłodzkiej i inne).

- **Upraszczanie planów lub ich nadmierne komplikowanie wynikające z wymogów struktury SDGIS¹ i PIK²**

Od kilku lat wszystkie plany ochrony i plany zadań ochronnych w Polsce wykonuje się w oparciu o standard systemu informacji przestrzennej GIS zwany SDGIS. Jego struktura, bazująca na działkach geodezyjnych i wydzieleniach leśnych oraz konieczności jednoznacznego przypisania do nich zagrożeń, celów i działań, a także ocen stanów ochrony, znacznie ogranicza planowanie, szczególnie w przypadku prób holistycznego podejścia do procesu planowania. Projekt planu przygotowany zgodnie ze standardem SDGIS, w przypadku planów zadań ochronnych obszarów Natura 2000 należy zwykle wprowadzić do systemu Platformy Informacyjno - Komunikacyjnej (PIK). Pomijając niebanalne trudności techniczne (najmniejszy błąd poprawiany w systemie GIS powoduje konieczność, częściowo „ręcznego” wgrzywania od nowa całego planu), w większości przypadków wprowadzenie do systemu PIK rozbija każde z zaplanowanych zadań na tyle części, ile jest „stanowisk” danego gatunku czy siedliska w

1 SDGIS – standard danych GIS w ochronie przyrody

2 PIK – platforma informacyjno – komunikacyjna – celem aplikacji jest wspieranie procesu opracowania PZO dla obszarów Natura 2000. Platforma jest dostępna pod adresem: <http://pzo.gdos.gov.pl/>

obszarze. Oznacza to, że gdyby planować np. ochronę 10 gatunków ryb stwierdzonych w rzece na 10 stanowiskach każdy, dla których ochrony trzeba by zbudować oczyszczalnię ścieków, to plan ochrony zostanie zapisany jako 100 wierszy z budową 0,01 oczyszczalni ścieków. Jeśli podobnych zadań jest 10, to tabela działań zawierać będzie 1000 wierszy. Ucieczką przed absurdem jest upraszczanie zapisów, scalanie zadań i stanowisk, wreszcie – rezygnacja z części z nich.

- **Wady systemowych rozwiązań zarządzania ochroną w obszarach Natura 2000**

Ten sam podmiot odpowiedzialny jest za określanie zadań ochronnych, ich wdrażanie i monitorowanie skutków, a także wskazanie w planach zadań ochronnych powierzchni, na których będą prowadzone oceny efektów. W rezultacie, żeby uzyskać pozytywną ocenę efektów podejmowanych działań, wystarczy przeprowadzić je w sposób skuteczny na kilku stanowiskach, które będą monitorowane, a do monitoringu zaplanować stanowiska, na których z uzyskaniem właściwego stanu ochrony nie będzie problemów.

- **Ignorancja niektórych podmiotów administracyjnych w zakresie ochrony przyrody, w tym siedlisk i gatunków**

Instytucją szczególnie ignorującą obowiązki związane z ochroną przyrody jest Agencja Nieruchomości Rolnych. Powszechnie znana jest praktyka wyprzedazy gruntów cennych przyrodniczo (pomimo posiadania stosownych informacji na ten temat), w tym siedlisk chronionych, nawet w granicach rezerwatów przyrody, uniemożliwiająca w przyszłości podejmowanie działań ochronnych lub wymagająca ponoszenia znacznie większych kosztów. Odnotowano przypadki, w których ANR zobowiązany w projekcie planu zadań ochronnych do pro-

wadzenia działań ochronnych, nie zezwolił Klubowi Przyrodników na ich wykonanie, a w celu uniknięcia ewentualnych problemów przystąpił do procedury sprzedaży gruntów, na których działania te były zaplanowane. Problem ten w bardzo prosty sposób rozwiązuje przejmowanie w tzw. zarząd gruntów cennych przyrodniczo przez RDOŚ. Niestety, działania takie wciąż należą do incydentalnych.

Obecnie, w skali Polski organizacje pozarządowe posiadają lub zarządzają gruntami o powierzchni kilku tysięcy hektarów, czyli powierzchni zbliżonej do przeciętnego parku narodowego. Z reguły są to tereny, gdzie ochrona przyrody jest priorytetem, realizowana jest modelowo i niezwykle skutecznie. To ogromny sukces osiągnięty w czasie zaledwie 25 lat, jakie minęły od oficjalnego zaistnienia NGO w naszym kraju, wieloletnich perturbacji z nie do końca określonym statusem prawnym, ułomnym finansowaniem, a także rzadko pozytywnym postrzeganiem zarówno przez administrację, jak i szerszej pojęte społeczeństwo. Warto nadmienić, że w zasobach (zarządzie) NGO mogłoby znaleźć się znacznie więcej cennych przyrodniczo terenów. Wymaga to stworzenia odpowiednich, krajowych mechanizmów finansowania (wykup terenów w ramach np. projektów finansowanych przez Life+ i NFOŚiGW traktowany jest raczej jako wyjątek niż zasada). Niezrozumiały też pozostaje fakt braku możliwości przejmowania w zarząd przez NGO gruntów Skarbu Państwa pozostających w zarządzie ANR (regionalne dyrekcje ochrony środowiska raczej niechętnie korzystają z takiej możliwości), zamiast ich wykupu czy dzierżawy w ramach przetargów generujących duże, niepotrzebne koszty. Konieczne jest stworzenie odpowiednich mechanizmów prawnych, sprzyjających rozwijaniu tego elementu działalności NGO i jednocześnie wykluczających możliwości potencjalnych nadużyć czy patologii.

LITERATURA

- BARAŃSKA K., CWENER A., CHMIELEWSKI P. 2014a. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Kąty PLH060010. Klub Przyrodników dla RDOŚ w Lublinie. Maszynopis.
- BARAŃSKA K., CWENER A., CHMIELEWSKI P. 2014b. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Niedzieliska PLH060044. Klub Przyrodników dla RDOŚ w Lublinie. Maszynopis.
- BARAŃSKA K., CWENER A., CHMIELEWSKI P. 2014c. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Stawska Góra PLH060018. Klub Przyrodników dla RDOŚ w Lublinie. Maszynopis.
- BARAŃSKA K., CWENER A., CHMIELEWSKI P. 2014d. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Żurawce PLH060029. Klub Przyrodników dla RDOŚ w Lublinie. Maszynopis.
- BARAŃSKA K., JERMACZEK A. 2008. Poradnik utrzymania i ochrony siedliska przyrodniczego 6210 – murawy kserotermiczne. Wyd. Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- BARAŃSKA K., ZMIHORSKI M., PLUCIŃSKI P. 2013. Raport z projektu Ochrona muraw kserotermicznych w Polsce – teoria i praktyka LIFE08 NAT/PL/513. Wyd. Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- BERNACKA A., JERMACZEK A., KIERUS M., RUSZLEWICZ A. 2004. Uspołecznione planowanie ochrony przyrody na obszarach sieci Natura 2000 – przewodnik powarsztatowy. Wyd. Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- CZECH A., JERMACZEK A. 2005. Jak ograniczać konflikty między bobrami a człowiekiem. Wyd. Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- DAJDOK Z., PAWLACZYK P. (Eds.). 2009. Inwazyjne gatunki roślin ekosystemów mokradłowych Polski. Wyd. Klub Przyrodników, Świebodzin.
- Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska. 2010. Opracowanie planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 – Wytyczne wydane na podstawie art. 32 ust 1 w świetle art. 32 ust 2 pkt 1 ustawy z 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody. GDOŚ, Warszawa.
- GROOTJANS A., WOŁEJKO L. (Eds.). 2007. Ochrona mokradeł w rolniczych krajobrazach Polski. Wyd. Klubu Przyrodników, Szczecin.
- HERBICHOWA M., PAWLACZYK P., STAŃKO R. 2007. Ochrona wysokich torfowisk bałtyckich na Pomorzu. Doświadczenia i rezultaty projektu LIFE04NAT/PL/000208 PLBALTBOGS. Wyd. Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- IDDL E., BINES T. 2004. Planowanie ochrony obszarów cennych przyrodniczo. Wyd. Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- JARZOMBKOWSKI F. 2012. Krajowy program ochrony miodokwiatu krzyżowego *Herminium monorchis*. Wyd. Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- JARZOMBKOWSKI F., GUTOWSKA E., KOTOWSKA K., KWAŚNY Ł. 2014. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Dolina Skrzy Lewej PLH140051. Klub Przyrodników dla Uniwersytetu Technologiczno – Przyrodniczego w Bydgoszczy. Maszynopis.
- JARZOMBKOWSKI F., GUTOWSKA E., KOTOWSKA K., MASIARZ M., KWAŚNY Ł. 2013. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Jelonka PLH200019. Klub Przyrodników dla RDOŚ w Białymstoku. Maszynopis.
- JARZOMBKOWSKI F., PAWLIKOWSKI P. 2012. Krajowy program ochrony lipiennika Loesela *Liparis loeselii*. Wyd. Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- JERMACZEK A. (Ed.). 2010a. Dokumentacja i projekt planu ochrony dla obszaru Natura 2000 Puszcza nad Gwdą PLB300012 (część w woj. wielkopolskim). Klub Przyrodników dla RDOŚ w Poznaniu. Maszynopis.
- JERMACZEK A. 2010b. Dlaczego bierna ochrona przyrody nie jest w modzie? Przegl. Przyr. 21, 2: 3-9.

- JERMACZEK A. (Ed.). 2011a. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Kargowskie Zakole Odry PLH080012. Klub Przyrodników dla RDOŚ w Gorzowie Wielkopolskim. Maszynopis.
- JERMACZEK A. (Ed.). 2011b. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Nowosolska Dolina Odry PLH080014. Klub Przyrodników dla RDOŚ w Gorzowie Wielkopolskim. Maszynopis.
- JERMACZEK A. (Ed.). 2011c. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Dolina Dolnej Noteci PLH080002. Klub Przyrodników dla RDOŚ w Gorzowie Wielkopolskim. Maszynopis.
- JERMACZEK A. (Ed.). 2011d. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Ujście Noteci PLH080006. Klub Przyrodników dla RDOŚ w Gorzowie Wielkopolskim. Maszynopis.
- JERMACZEK A. (Ed.). 2011e. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Dolina Leniwej Obry PLH080001. Klub Przyrodników dla RDOŚ w Gorzowie Wielkopolskim. Maszynopis.
- JERMACZEK A. (Ed.). 2011f. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Góry Opawskie PLH160007. Klub Przyrodników dla RDOŚ w Opolu. Maszynopis.
- JERMACZEK A. (Ed.). 2011g. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Góra Świętej Anny PLH160002. Klub Przyrodników dla RDOŚ w Opolu. Maszynopis.
- JERMACZEK A. 2013a. 20 Jahre Trockenrasenpflege in Ötscher (Owczary, West Polen). Nationalpark-Jahrbuch Unteres Odertal, 10: 35-42.
- JERMACZEK A. (Ed.). 2013b. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Jeziora Pszczewskie i Dolina Obry PLB080005. Klub Przyrodników dla RDOŚ w Gorzowie Wielkopolskim. Maszynopis.
- JERMACZEK A. (Ed.). 2013c. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Rynna Jezior Obrzańskich PLH080002. Klub Przyrodników dla RDOŚ w Gorzowie Wielkopolskim. Maszynopis.
- JERMACZEK A. (Ed.). 2014a. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Opolska Dolina Nysy Kłodzkiej PLH160014. Klub Przyrodników dla RDOŚ w Opolu. Maszynopis.
- JERMACZEK A. (Ed.). 2014b. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Żywocickie Łęgi PLH160019. Klub Przyrodników dla RDOŚ w Opolu. Maszynopis.
- JERMACZEK A. (Ed.). 2014c. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Przylęk nad Białą Gluchołaską PLH 160016. Klub Przyrodników dla RDOŚ w Opolu. Maszynopis.
- JERMACZEK A. (Ed.). 2015a. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Łąki w okolicach Chrzęstowic PLH160010. Klub Przyrodników dla RDOŚ w Opolu. Maszynopis.
- JERMACZEK A. (Ed.). 2015b. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Łąki w okolicach Karłowic nad Stobrawą PLH160012. Klub Przyrodników dla RDOŚ w Opolu. Maszynopis.
- JERMACZEK A. (Ed.). 2015c. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Łąki w okolicach Kluczborka nad Stobrawą PLH160013. Klub Przyrodników dla RDOŚ w Opolu. Maszynopis.
- JERMACZEK A. (Ed.). 2015d. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Teklusia PLH160017. Klub Przyrodników dla RDOŚ w Opolu. Maszynopis.
- JERMACZEK A. (Ed.). 2015e. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Bory Babimojskie PLH080063. Klub Przyrodników dla RDOŚ w Gorzowie Wielkopolskim. Maszynopis.
- JERMACZEK A., CHAPIŃSKI P. 2011. Ochrona ptaków a gospodarka leśna w projekcie planu ochrony wielkopolskiej części Obszaru Specjalnej Ochrony „Puszczyna nad Gwdą”. SiM CEPL 13, 2, 27: 151-157.

- JERMACZEK A., CHAPIŃSKI P., DUDA M., GLAPAN J., KRYZA K., PLATA W., PUCIATA R., STANILEWICZ A. 2011. Rzadkie i zagrożone gatunki ptaków lęgowych wielkopolskiej części Obszaru Specjalnej Ochrony Natura 2000 „Puszcza nad Gwdą” i propozycje ich ochrony. *Przegl. Przyr.* 22, 2: 32-64.
- JERMACZEK A., KRZYŚKÓW T., CHAPIŃSKI P., KWAŚNY Ł., ŻMIHORSKI M. 2014. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Lasy Puszczy nad Drawą PLB320016. Klub Przyrodników, TAXUS SI dla Drawieńskiego Parku Narodowego. Maszynopis.
- JERMACZEK A., PAWLACZYK P., RYBACZYK E. 2005. Murawy kserotermiczne nad Odrą, Wartą i Notecią. Przewodnik turystyczno-przyrodniczy. Wyd. Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- JERMACZEK A., STAŃKO R. 1999. Ostoje przyrody. Wyd. Lubuskiego Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- JERMACZEK A., STAŃKO R. (Eds.). 2014. Dokumentacja i projekt planu ochrony dla obszaru Natura 2000 Ujście Warty PLC080001. Klub Przyrodników, MGGP S.A. dla Parku Narodowego Ujście Warty/RDOŚ w Gorzowie Wielkopolskim. Maszynopis.
- JERMACZEK A., WOŁEJKO L., CHAPIŃSKI P. 2012. Mokradła Sudetów Środkowych ich ochrona. Wyd. Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- JERMACZEK A., WOŁEJKO L., MISZTAŁ K. 2009. Poradnik ochrony mokradeł w górach. Wyd. Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- KSIĄŻKIEWICZ Z. 2010. Higrofilne gatunki poczwarówek północno-zachodniej Polski. Wyd. Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- KUJAWA – PAWLACZYK J., PAWLACZYK P. 2014. Torfowiska obszaru Natura 2000 „Uroczyska Puszczy Drawskiej”. Zasoby – stan – ochrona. Wyd. Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- MACIANTOWICZ M., JERMACZEK D. 2004. Buczyny Łagowsko-Sulęcińskie. Europejskie dziedzictwo przyrodnicze. Wyd. Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- MICHALCZUK J., PAWLACZYK P., PITUCHA G., MICHALSKI R., KUBERSKI Ł. 2014a. Plan zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Pogórze Przemyskie PLB180001 w województwie podkarpackim. Dokumentacja. Fundacja Dziedzictwo Przyrodnicze, Klub Przyrodników dla RDOŚ w Rzeszowie. Maszynopis.
- MICHALCZUK J., PAWLACZYK P., PITUCHA G., MICHALSKI R., KUBERSKI Ł. 2014b. Plan zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Góry Słonne PLB180003 w województwie podkarpackim. Dokumentacja. Fundacja Dziedzictwo Przyrodnicze, Klub Przyrodników dla RDOŚ w Rzeszowie. Maszynopis.
- PAWLACZYK P. 2007. Ochrona wysokich torfowisk bałtyckich na Pomorzu. Pierwszy polski projekt LIFE – Nature. Wyd. Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- PAWLACZYK P. 2010. Jak się troszczyć o obszar Natura 2000 w procesie sporządzania planu zadań ochronnych. Wskazówki dla przyrodników – broszura.
- PAWLACZYK P. (Ed.). 2011a. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Białe Błoto PLH220002. Klub Przyrodników dla RDOŚ w Gdańsku. Maszynopis.
- PAWLACZYK P. (Ed.). 2011b. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Jezioro Wielki Bytyń PLH320011. Klub Przyrodników dla RDOŚ w Szczecinie. Maszynopis.
- PAWLACZYK P. 2012a. Natura 2000 i inne wymagania europejskiej ochrony przyrody – Niezbędny urzędnik. Wyd. Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- PAWLACZYK P. 2012b. Natura 2000 i inne wymagania europejskiej ochrony przyrody – Niezbędny leśnik. Wyd. Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- PAWLACZYK P. 2012c. Natura 2000 i inne wymagania europejskiej ochrony przyrody – Niezbędny przyrodnik. Wyd. Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- PAWLACZYK P. (Ed.) 2014. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Uroczyska Puszczy Drawskiej PLH320046. Klub Przyrodników, TAXUS SI dla Drawieńskiego Parku Narodowego. Maszynopis.
- PAWLACZYK P. (Ed.). 2015. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Bagna Izbickie PLH220001. Klub Przyrodników dla RDOŚ w Gdańsku. Maszynopis.

- PAWLACZYK P., HERBICHOWA M., STAŃKO R. 2005. Ochrona torfowisk bałtyckich. Przewodnik dla praktyków, teoretyków i urzędników. Wyd. Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- PAWLACZYK P., JERMACZEK A. 2008. Poradnik lokalnej ochrony przyrody. Wyd. Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- PAWLACZYK P., KUCHARZYK S., WOLAŃSKI P., SZARY A., ZARZECKI R., BOBIEC A., MELKE A., KOMOSIŃSKI K., TATOJ K., WASIAK P., ZEGAREK M., ŚMIELAK M., MICHALSKI R., KUBERSKI Ł. 2014a. Plan zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Ostoja Przemyska PLH180012 w województwie podkarpackim. Dokumentacja. Fundacja Dziedzictwo Przyrodnicze, Klub Przyrodników dla RDOŚ w Rzeszowie. Maszynopis.
- PAWLACZYK P., KUCHARZYK S., WOLAŃSKI P., ZARZECKI R., MELKE A., TATOJ K., WASIAK P., ŚMIELAK M., MICHALSKI R., KUBERSKI Ł. 2014b. Plan zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Ostoja Góry Słonne PLH180013 w województwie podkarpackim. Dokumentacja. Fundacja Dziedzictwo Przyrodnicze, Klub Przyrodników dla RDOŚ w Rzeszowie. Maszynopis.
- PAWLACZYK P., RUSZLEWICZ A. 2005. Taktyka starań o ochronę przyrody – jak skutecznie rozmawiać z urzędnikami. Poradnik dla obrońców przyrody. Wyd. Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- PAWLIKOWSKI P., JARZOMBKOWSKI F. 2012a. Krajowy program ochrony gwiazdnicy grubolistnej *Stellaria crassifolia*. Wyd. Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- PAWLIKOWSKI P., JARZOMBKOWSKI F. 2012b. Krajowy program ochrony skalnicy torfowiskowej *Saxifraga hirculus*. Wyd. Klubu Przyrodników, Świebodzin.
- RYBACKI M., MACIANTOWICZ M. 2006. Ochrona żółwia błotnego, trzaski grzebieniastej i kumaka nizinnego. Wyd. Klubu Przyrodników, Świebodzin
- SOŁOWIEJ D., BŁOSZYK J. (Eds.). 1999. Podstawy ekorozwoju „Zielonej wstęgi Odra-Nysa”. Wyd. Kontekst, Poznań.
- STAŃKO R. (Ed.). 2011a. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Orle PLH220019. Klub Przyrodników dla RDOŚ w Gdańsku. Maszynopis.
- STAŃKO R. (Ed.). 2011b. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Górkowski Las PLH220045. Klub Przyrodników dla RDOŚ w Gdańsku. Maszynopis.
- STAŃKO R., BOCIĄG K., HORABIK D., KWAŚNY Ł. 2015a. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Pływające wyspy pod Rekowem PLH220022. Klub Przyrodników dla RDOŚ w Gdańsku. Maszynopis.
- STAŃKO R., BOJARSKA K., HORABIK D., KWAŚNY Ł. 2014a. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Wilki nad Nysą PLH080044. Klub Przyrodników dla RDOŚ w Gorzowie Wielkopolskim. Maszynopis.
- STAŃKO R., CIACH M., GRZEBINOĞA M., HORABIK D., BORZUCHOWSKI J. 2013a. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Dolina Dolnej Soły PLB120004. Klub Przyrodników, MGGP S.A. dla RDOŚ w Krakowie. Maszynopis.
- STAŃKO R., CIACH M., GRZEBINOĞA M., HORABIK D., BORZUCHOWSKI J. 2013b. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Stawy w Brzeszczach PLB120009. Klub Przyrodników, MGGP S.A. dla RDOŚ w Krakowie. Maszynopis.
- STAŃKO R., GROCHOWSKI P., BOJARSKA K., HORABIK D., KWAŚNY Ł. 2014b. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Bory Chrobotkowe Puszczy Noteckiej PLH080032. Klub Przyrodników dla RDOŚ w Gorzowie Wielkopolskim. Maszynopis.
- STAŃKO R., GROCHOWSKI P., HORABIK D., KWAŚNY Ł. 2014c. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Bory Chrobotkowe koło Bytomca PLH080048. Klub Przyrodników dla RDOŚ w Gorzowie Wielkopolskim. Maszynopis.
- STAŃKO R., GROCHOWSKI P., HORABIK D., KWAŚNY Ł. 2015b. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Bory Chrobotkowe koło Brzózki PLH080031. Klub Przyrodników dla RDOŚ w Gorzowie Wielkopolskim. Maszynopis.
- STAŃKO R., HORABIK D., JIRAK A., PAWLACZYK P., WRÓBEL D., CIACH M., BORZUCHOWSKI J., GRZEBINOĞA M. 2012a. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru

- Natura 2000 Łysa Góra PLH180015. Klub Przyrodników, MGGP S.A. dla RDOŚ w Rzeszowie. Maszynopis.
- STAŃKO R., HORABIK D., KWAŚNY Ł. 2013a. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Bieńkowo PLH280009. Klub Przyrodników, msgr. dla Polskiego Towarzystwa Ochrony Ptaków.
- STAŃKO R., HORABIK D., KWAŚNY Ł. 2013b. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Jonkowo – Warkały PLH280039. Klub Przyrodników dla Polskiego Towarzystwa Ochrony Ptaków. Maszynopis.
- STAŃKO R., JIRAK A., KUKUŁA K., KSIĄŻKIEWICZ Z., GOŁDYN B., GRZEBINOĞA M., HORABIK D., BORZUCHOWSKI J. 2012b. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Rzeka San PLH180007. Klub Przyrodników, MGGP S.A. dla RDOŚ w Rzeszowie. Maszynopis.
- STAŃKO R., KIASZEWICZ K., KSIĄŻKIEWICZ Z., ZIELENIEWSKI W., MACIANTOWICZ M., KWAŚNY Ł. 2012c. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Dolina Ilanki PLH080009. Klub Przyrodników dla RDOŚ w Gorzowie Wielkopolskim. Maszynopis.
- STAŃKO R., KIASZEWICZ K., KWAŚNY Ł. 2013. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Nowogrodzkie Przygielkowiisko PLH080054. Klub Przyrodników dla RDOŚ w Gorzowie Wielkopolskim. Maszynopis.
- STAŃKO R., KIASZEWICZ K., PEŁECHATY M., PUKACZ A., PEŁECHATA A., CERBIN S., KWAŚNY Ł. 2013c. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Diabelski Staw koło Radomicka PLH080056. Klub Przyrodników dla RDOŚ w Gorzowie Wielkopolskim. Maszynopis.
- STAŃKO R., KIASZEWICZ K., ZIELENIEWSKI W., BOJARSKA K., GOŁĘBNIĄK G., WIADERNY A., HORABIK D., KWAŚNY Ł. 2013d. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Dolina Pliszki PLH080011. Klub Przyrodników dla RDOŚ w Gorzowie Wielkopolskim. Maszynopis.
- STAŃKO R., KIASZEWICZ K., ZIELENIEWSKI W., KSIĄŻKIEWICZ Z., MACIANTOWICZ M., KWAŚNY Ł. 2012c. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Ujęcie Ilanki PLH080015. Klub Przyrodników dla RDOŚ w Gorzowie Wielkopolskim. Maszynopis.
- STAŃKO R., KIASZEWICZ K., ZIELENIEWSKI W., WIADERNY A., PEŁECHATY M., PUKACZ A., CERBIN S., HORABIK D., KWAŚNY Ł. 2013e. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Buczyny Łągowski – Sulęcińskie PLH080008. Klub Przyrodników dla RDOŚ w Gorzowie Wielkopolskim. Maszynopis.
- STAŃKO R., NOWICKI P., HORABIK D., GRZEBINOĞA M., BORZUCHOWSKI J., JIRAK A. 2012d. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Torfowisko Wielkie Błoto PLH120080. Klub Przyrodników, MGGP S.A. dla RDOŚ w Krakowie. Maszynopis.
- STAŃKO R., PLUCIŃSKI P. 2013. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Jezioro Kozie PLH320010. Klub Przyrodników dla RDOŚ w Szczecinie. Maszynopis.
- STAŃKO R., RUTA R., HORABIK D., KWAŚNY Ł. 2015c. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Dębowe Aleje w Gryźynie i Zawiszach PLH080035. Klub Przyrodników dla RDOŚ w Gorzowie Wielkopolskim. Maszynopis.
- STAŃKO R., ROSADZIŃSKI S., GROCHOWSKI P., HORABIK D., KWAŚNY Ł. 2015d. Dokumentacja i projekt planu zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000 Mierkowski Wydmy PLH080039. Klub Przyrodników dla RDOŚ w Gorzowie Wielkopolskim. Maszynopis.
- STAŃKO R., WOŁEJKO L., JARZOMBKOWSKI F., MAKLES M., HORABIK D. 2015e. Ochrona torfowisk alkalicznych w Polsce – czyżby sukces?. *Przegl. Przyr.* 26, 4:
- WOŁEJKO L., STAŃKO R., PAWLIKOWSKI P., JARZOMBKOWSKI F., KIASZEWICZ K., CHAPIŃSKI P., BREGIN M., KOZUB Ł., KRAJEWSKI Ł., SZCZEPAŃSKI M. 2012. Krajowy program ochrony torfowisk alkalicznych (7230). *Wyd. Klubu Przyrodników, Świebodzin.*

Summary

In the years 2004 – 2016 Naturalist Club completed nearly 30 nature conservation projects in Natura 2000 sites, 57 drafts for conservation tasks and plans in Natura 2000 sites and carried out conservation on 130 hectares of own land and 250 hectares of leased land. Following their experience gained in the course of these activities the authors formulate a number of reflections on planning and implementation of nature conservation in Natura 2000 sites.

Among the most significant issues they point out to the failure of the participatory planning method in Polish circumstances, weakness of conservation administration, imperfectness of methodological assumptions, shortage of knowledge, full of claims attitude of various social groups and low level of social trust and environmental awareness.

As most important conditions for success in conservation planning were found the following: cooperation with proprietors and managers of land; greater involvement of nature conservation administration into planning and implementation procedures, preceding the planning process with reliable inventory of conservation objects and with learning how the ecosystems function and what the conditions for land use are.

A significant role was indicated for conservation activities carried out on land owned by public organizations and other subjects interested in nature conservation.

Adresy autorów:

Dorota Horabik, Andrzej Jermaczek, Robert Stańko
Klub Przyrodników, ul. 1 Maja 22, 66-200 Świebodzin
e-mail: dorota.horabik.kp@gmail.com
e-mail: andjerma@wp.pl
e-mail: robert.stanko.kp@gmail.com